

ANTONIO ZAVALA

BERRIDI eta KUXKULLU
BERTSOLARIAK

BERRIDI ETA KUXKULLU
BERTSOLARIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA
(146)

Auspoa Liburutegia
(EDITORIAL AUSPOA)

Plaza Santa María, 2 — Tolosa, Gipuzkoa
Teléfono (943) 67 12 82

ANTONIO ZAVALA

BERRIDI ETA KUXKULLU
BERTSOLARIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA
1980

Oarra: Azalean ezarri degun Oiartzun'go ikuspegi ori, bertako Jose Mari Isasa'ren kua-dro batetik artua degu. Milla esker berari.

© Auspoa Liburutegia (Tolosa - Gipuzkoa)
Inprimatzaille: Itxaropena, S. A. - Errikobarra kalea, 2 - Zarautz
Depósito Legal: S. S. 437/80
ISBN 84-7158-088-8
Octubre - 1980

ARKIBIDEA

BERRIDI BERTSOLARIA

Antonio Berridi Labandibar (1885-1957).	11
Euskera gordetzeko arrazoi ta biriak ...	25
Nekazari jatorraren nekazaritza	29
Gipuzkoa'ko lege zarrak eta beren batza- rreak	35
Sagardua degu ardua baño zarrago	39
Abestu, euskaltzaleak. Ama euskera ta se- me leiala	45
«Gaur e ez giñan emen bilduko...»	49
«Iñori artu eiten diyonak...»	55
«Animali gajua...»	65
«Naparrai ardua iten...»	69
«Nik ainbeste maitasun...»	71
Banaka edo binaka	75

«Erari ona izan ezker...»	81
«Eziñak sortutzen du...»	85
«Aizazu...»	93
«Toki batzutan ikusten dira...»	95

KUXKULLU BERTSOLARIA

Kuxkullu bertsolaria. Juan Antonio Leku- ona Ugalde (1850-1920)	99
Zezena	111
«Santa Luzia egunian...»	119
Lezo'ko gurutze santua	121
Osabaren eztaietan	127
Trajinos Beltza eta Pedro Errero	129

BERRIDI BERTSOLARIA
ANTONIO BERRIDI LABANDIBAR
(1885-1957)

ANTONIO BERRIDI LABANDIBAR

(1885-1957)

Antonio Berridi Labandibar bertsolaria zaren bertsoak eskeñi nai dizkiogu gaur irakurleari.

Lenengo, oi degunez, aren bizitzaren berrri emango degu. Argibideak, besterik esaten ez badegu, bi iturritatik bildu ditugu. Oietako bat, Oiartzun eta Donostia'ko eliz-artxiboak; bestea, beraren seme Ramon.

* * *

Berridi bertsolariaren gurasoak, Faustino eta Josefa Joakina izan ziran.

Aita, donostiarra zan. Igeltseroa, semearen bataio-agiriak dionez. Argiña, beraren billobak esan digunez. Bearbada, bietatik egingo zuan.

Ama, berriz, oiartzuarra zan, Ugaldetxo ballarakoa, Anbolatz baserrikoa.

Aiton-amonak, aitaren aldetik, Jose Berridi donostiarra, eta Joakina Urrutia, Altza'koa.

Amaren aldekoak, Manuel Inazio Labandibar eta Frantziska Mitxelena, biak oiartzuarak (1).

* * *

Len aitaturako Anbolatz baserri ori, Munoaundi mendiaren ondoan dago. Kaxko orretan karlistak egon ziran 1872-1876'eko gerratean. Berridi'ren amak amar-amalau urte zituan orduan.

Negu-partean, soldaduak askotan etortzen omen ziran Anbolatz'eko sukaldera.

1876'eko Ilbeltzean, liberalak atake gogorra jo zuten alde guzietan. Karlistak ezin eutsi. Munoaundi ere utzi egin bear.

Oso asarre omen ziran: munizio falsoa eka-
rri zietela, traizioa zala, salduta zeudela eta abar.

Eta Naparro aldera artu zuten, batzuek elurretan ankutsik.

1936'eko gerratean ere, Munoaundi ori artu eta berrogei egun-edo or egon ziran naparrak, Donosti aldera jarraitu arte. Trintxerak ere ageri dira oraindik. Entzun izan degunez, trintxera oiek lengo karlista zarrak idiki zituzten lubakien gañean egiñak dira.

Gurutze eder bat ere bada, 1935 urtean jarria. Bañan ura ere, balazo-marka ederrakin.

* * *

(1) Oiartzun'go 18'gn bataio-liburuan, 72 orrian.

Aita, len esan degunez, argiña edo igeltse-roa zan. Bein batean, Donostia'ko San Bartolome kalean, 31 edo 33 zenbakian lanean ari zala, aldamiotik erori eta begia galdu zuan.

Pajares aldean ere lanean jarduna omen zan, ango tunelak-eta egiten, emendik argin mordoska ederra joan zan eta.

Erritik urruti baitziran, jatekoa eta dana mandotan ekartzen zieten.

Bein batez, mandazai bat ardoarekin-edo zi-joala, artza atera zitzaion. Mandoa arbola bati lotu eta berak iges egin zuan. Andik denborapuska batera atzera etorri eta:

— Oraindik an zegok mandoa! Bizi dek!

Pozik joan zan askatzera. Bañan aldamenera iritxi zanean, mengantzaz-edo mandoak ostikoz jo eta il egin zuan mandazaia.

* * *

Berridi'ren gurasoak, ezkondu eta Oiartzun'en jarri ziran bizi izaten.

Antonio bertan jaio zan, 1885'eko Abenduaren 9'an, Loreto'ko Ama Birjiñaren egunean. Orregatik, iru izen auek ezarri zizkioten bataioan: Antonio Maria Loreto.

Aita-ama pontekoak, Antonio Labandibar, argiña, eta Benita Urdanpilleta izan ziran; biak oiartzuarrak.

* * *

Berridi Oiartzun'go zein etxetan jaio zan ez du bataio-agiriak esaten.

Ori ikasi naiean, juzgadora joan giñan eta jaiotzako agiria eskatu. Bereala eman ziguten eta nai genduan argibidea bai bertan agertu ere: Berridi bertsolaria Ugaldetxo'ko ballaran jaio zan, Txipito baserrian (2).

Urrena, baserri ori ezagutu nairik, Katalin-txo'ko Luis eta Ramon Mujika adiskideengana joan giñan eta galdetu.

Txipito baserria, Ugaldetxo'ko bide gurutzearen ondoan zegoala esan ziguten; bañan orain botata dagoala. Aren tokia erakutsi ere egin ziguten. Jauregi berri eder bat dago orain an, Txipito-baita izenarekin.

Txipito baserri ortan oso sagardo onak saltzen omen ziran. Gero esango degunez, Berridi bertsolaria oso sagardo-zalea izan zan. Zer arri-turik ez dauka, sagardotegi batean jaioa izanik.

Luis Mujika'ri, Txipito entzutearekin, lengo bertso zar bat gogoratu zitzaion:

Txipito eta Txanbergo,
irugarren Goñati,
laurak or juan giñuan
errekak beiti;
atzera begira
denbora alper gutxi,
aingeru guardakuak
laguntzen du beti.

(2) Juzgadoko jaiotzako agirietan, *Tomo 6, fol. 31.*

Iru lagun oiek, Txipito, Txanbergo eta Goñati, Arditurri'ko minetako langilleak ziran. Eurite aundi batean, berak barruan zirala, urak ur-begietatik sartuta edo mendiak botata, erreka bildurgarriak jarri omen ziran mina-zuloe-tan. Lurra, arriak eta zakarra ere erortzen asi. Etzan iñor ere il; bañan andik ateratzeko oso larri ibilli omen ziran. Ondoren, andik iges egin-dakoan, bertsoak jarri zituzten. Geiago ere izan-go ziran noski, bañan Luis Mujika orrek bakarra gogoan. Aitonari ikasi omen zion. Eun bat urteko kontua, beraz.

* * *

Berridi bertsolariak urtebete edo urte t'erdi zuala, gurasoak Oiartzun'dik Donostia'ra aldatu ziran, Mirankontxa'ko 16'garren zenbakira, *Villa Amparo* deritzaionera, bertan bizi izanik etxea zaintzera.

Etxe ori, Jose Canalejas politika-gizon fama-tuarena zan. Ezagutu ere egin zuan Berridi'k, Donosti'ra etorrita. Canalejas ori, España'ko *jefe de ministros* zala, 1912'ko Azaroaren 12'an, Pardiñas anarkistak il zuan, Madrid'ko *Puerta del Sol* deritzaion ortan.

Alaba bat izan zuten Berridi'ren gurasoak Donostia'n. Jesusa, beraren izena.

* * *

Gazterik asi zan Berridi kantuan. Igande-arratsalde batean, amabost urte zituala, illundu, berandu xamar egin eta etxera ageri ez. Aldamenera joan ziran galdetzera, lagun bat angoa zuan eta:

— Gurea falta da, ba. Or al da?

— Ez; gurea ere or da nunbait ere.

Bestetan ere galdetu eta kuadrillako lagun guziak falta. Azken-Portu sagardotegian ziran, Aiete'tik bosteun bat metrora, barrikotea zuten eta. Bertsoa kantatu eta sagardoa edan, gau guzia bertan pasa. Goiz aldera etxera azaldu.

* * *

Kintak arrapatu eta joan bearra izan zuan. Aren *hoja de servicios* deritzaionak, luzean metro bat eta 729 milimetro eman zuala esaten digu. Nundik nora ibilli zan ere, oso zeatz eta garbi adierazten du.

1908'eko Urrian, Donostia'tik Irun'a eramanean zituzten, eta emendik Erlaitz eta Pagogaña mendietara, *maniobrak* egitera.

1909'eko aboztuan, zozketa egin eta Afrika'ra joan bearra tokatu zitzaion. Izan ere, illabete lenago, Uztaillaren azken aldera, burruka gogorak eta ixtilu latzak gertatuak ziran moroekin, Melilla ondoan, Barranco del Lobo ize-neko tokian.

Berridi'ren batalloia, Iraillaren 10'an iritxi zan Melilla'ra. Bereala asi ziran moroei arpegi ematen. Ango toki-izen asko ageri dira *hoja de servicios* dalako ortan: Rostrogordo, Tardis, Zoco del Had, Hayaramuna, Hidún, Oid, Aixa...

Sari bat ere eman zioten: «...*al mérito militar con distintivo rojo sencillo por su distinguido comportamiento y méritos contraídos en*

la defensa de las posiciones del Zoco de Had, Hayaramuna y Mariquari, los días 20, 21 y 22 de octubre...»

Ango legortegiak ikusi eta emengo baso eta mendiak gogoratzen omen zitzaizkion. Egarrri ederrik ere pasa zuan. Bere buruari onela esaten omen zion:

— Etxera joan eta estrañako iturria arrapatzen dedanean, a zer ase-aldia egin bear dan! Inguruko iturri guziak pasako ditut. An egongo naiz prexko-prexko itzalean, urari begira eta txorroaren soñua entzuten.

Bertsoak ere jarri omen zituan emendik ara joaterakoan, asieran-edo Ama Birjiñaren aitame-na egiñaz. Bañan sail orren aztarrenik ez degu iñun ere atera.

Begietatik gaixo ibilli zan lurralde aietan, *conjuntivitis* deritzaionarekin.

1910'eko Martxoan etorri zan andik Donostia'ra.

* * *

Berridi'ren arreba, Jesusa, oso neskatxa ederra omen zan. Orregatik, 1910 urtean, ogei ta bi urte zituala, Donostia'n zerbait festa izaki eta bera aukeratu zuten karrozetan ateratzeko.

Bañan ala bear eta jantzi ariñekin ibilli. Egualdi otza egokitu, ordea; eta pulmonia arrapatu eta il. *A consecuencia de pulmonía doble* esaten du eriotz-agiriak. 1910'eko Maiatzaren 15'an itzali zan (3).

(3) Donostia'ko Antigua'ko 9'gn eriotz liburuan, 121 orrian.

Berridi bertsolaria, Usurbil'ko alaba Maria Antonia Urdanpilleta Zulaika'rekin ezkondu zan.

Bost seme-alaba izan zituzten: Eujenio, Jesusa, Karmen, Ramon eta Maria Joakina.

* * *

Aiton-amonak, gurasoak eta seme-alabak, iru belaunaldiko fameli ori ederki bizi izan zan ogei urtean Mirakontxa'ko *Villa Amparo* ortan. Bañan 1931-1932 urteak oso tristeak izan ziran, Amalau illabeteren barruan iru gorputz atera ziran etxe ortatik.

Lendabizikoa, Jesusa, amazapi urterekin, 1931'eko Otsaillaren 28'an, petxutik gaixotuta (4).

Aitona oiean gaixorik zegoan. Jesusaren bila etorri ziranean, artean zaldizko kotxetan eramaten zituzten, eta burnizko erruberak jardineko legarrean, arri koxkorrean, egiten zuten soñua entzun zuanean, onela galdetu zuan aitona orrek:

— Zer karro dabil or?

Zerbait aitzeki asmatu eta egia esan gabe utzi zuten. Bañan aitona errezelo txarra artuta gelditu.

Urrena, beraren txanda izan zan. Asma omen zuan, eta bronkioetatik ere gaizki zebillen. Argin askok izaten omen dute ori, arriaren autsarekin-edo eginda, mineroak *silicosis* izeneko gai-

(4) Donostia'ko Antigua'ko 11'gn eriotz-liburuan, 128 orrian.

tza izaten duten antzera. Azkenerako, biotzekoa ere izan zuan. Irurogei eta amalau urterekin il zan, 1931'eko apirillaren 13'an (5).

Irugarrena, Karmen il zan, amazapi urterekin eta petxutik au ere, 1932'ko maiatzaren 25'an (6).

Jesusa eta Karmen aizpa auek beti alkarrekin ibiltzen omen ziran. Alkar izugarri maite. Ala, Jesusa il zanean, Karmen ere tristetzen eta itzaltzen asi zan gero eta geiago. Batak beste eraman zuala esan omen zitekean.

Berridi'ren amak, berriz, naiko mundu-aldi luzea arrapatu zuan. Larogei eta bost urterekin il zan, 1946'eko maiatzaren 20'an (7).

Ondoren, Mirakontxa'tik Antigua'ra aldatu zan famelia, Juan de Garay kalera, bigarren zenbakiko irugarren bitzitzara, eta an iru urte egin zituzten.

Etxe onetan il zan Berridi'ren emaztea, 1951'eko martxoaren 4'an, 68 urterekin, Biotzekoa izan zuan, eriotz-agiriak dionez: *insuficiencia cardíaca* (8).

Ondoren, *Villa Elda*'ra aldatu ziran, Aldapeta'ko gañean dagoan jauregi batera alegia, ura zaintzera. Ortxe bizi da gaur egunean ere Berridi'ren seme Ramon.

(5) Donostia'ko Antigua'ko 11'gn eriotz-liburuan, 131 orrian.

(6) Donostia'ko Antigua'ko 11'gn eriotz-liburuan, 159 orrian.

(7) Donostia'ko Antigua'ko 12'gn eriotz-liburuan, 188 orrian.

(8) Donostia'ko Antigua'ko 12'gn eriotz-liburuan, 291 orrian.

* * *

Berridi bertsolaria igeltseroa izan zan. Nagusia, Migel Mendizabal zeritzan. Migel ori il zanean, seme bat, Periko, igeltseriarekin gelditu zan; eta bestea, Pepe, pinturarekin. Berridi, igeltseroen enkargatua izan zan.

Bañan Pepe ori il zanean, Berridi'k materialak eta bezeroak artu eta bere kontura asi zan.

Bost lagun omen ziran guzira: Berridi, Fakundo Anabitarte, Jose Aiestaran, René esaten zioten bat eta Berridi'ren seme Ramon.

* * *

Bañan 1936'eko gerra piztu zanean, gazteak izaki eta Berridi ez beste danak Bizkai aldera joan ziran.

Eugenio seme zarrenak ere berdin egin zuan. Gudarietako teniente izan zan. Prisionero artu eta Deusto'n eduki zuten bolara batean. Ondoren, Puerto de Santa María'n. Eriotzeko pena eman zioten lenengo. Bañan bizirik atera zuten.

Bigarren semea, Ramon, Saseta batalloian ibilli zan. Bilbo'n egin zuten prisionero, eta Gazteiz'era eramán.

Egun batez, aita bixitatzera joan zitzaion, eta txapel gorri aundi bat jantzita joan ere. Semea parrez asi zan. Onela esan zion:

— Zer degu, aita? Txaketaz aldatu-edo?

— Ixillik egon adi, motell. Nik lengo lepotik zeukat orain ere burua. Bañan itxura egitearren jantzi diat. Bestela, oneraño nola etorri?

Gerratik etorrira, beste lantokiren bat artu zuten langille guziak. Semeak bakarrik aitarekin segi.

* * *

Igande-illuntzetan, sagardotegira joan gabe etzuan Berridi'k onik izaten.

Joan aurretik, ganbarara igo eta ixildu gabe izketan eta kantuan jarduten omen zan, entrenatzen-edo.

Lagun-artera joandakoan, lenengo patxara ederrean meriendatu; ondoren, umore onean bertsoan asi.

Ez omen zuten sekula iñorekin asarretuta ikusi. Are gutxiago mozkortuta. Tamaña onean beti. Bein ere ez bullaka-eta. Bañan etxerako presa ere ez omen zuan iñoiz izaten.

Ordubata arte lasai ura. Etxera ixil-ixilik sartzen omen zan. Bañan astelen-goizean, betiko orduan ura lanera. Eta serio jardun, urrengo igandera arte.

* * *

Azken urteetan, beintzat, geienik Antigua'ra joaten zan. Angoa oso bere gustoko lagun-arteak baitzuan. Bertsolari-mordoxka polita biltzen zan: Juan Jose Sarasola *Lexo*, Lino Kalonje, onen anaia Joxe Martin ere bai batzutan; eta, gerra-denboran-eta, Zepai eta Uztapide gazteak ere bai.

Ango giroa zer zan, Uztapidek bere *Lengo egunak gogoan* liburuan aditzera ematen digu. Berridi'gatik onela esaten du:

«Beste bat Antonio Berridi zan. Bertsolari ona ori. Donostia'n bizitzen zan; baña gu nun giñan, ura an izaten zan. Antigua'ra etorri gabe, ezin jaian egon.

Gizon ona zan ura ere, eta bertsolari txukuna. Amaika saio egin genduan arekin ere. Ondo itzegiña zan ura. Etzenduan arekin disputa aundirik izango. Ura, poliki bizi zan gizona izango zan. Guri, beintzat, beti eman egin oi zigun kape bat bada ere. Sesio-bildurrik etzegoan arekin. Gaur ikusi eta biar ikusteko gogoarekin gelditzen ziñan beti.»

* * *

Damurik, lagun-arte oietan Berridi'k kantatutako bertsoarik ez da gelditu bakar bat ere. Aizeak eramán zituan.

Eta erriz-erri plazetan kantatzen ibiltzen diran oietakoa ez baitzan, aren aotik aorako bertsoak nolakoak ziran ezin neurtuko degu.

Bañan paperetan jartzen ere saiatu zan. Inprentan argitara emanak, bost bertso-sail ditu: batzuek Errenteria'ko *Bertsolariya* asterokoan eta besteak bertso-paperetan.

Beste bertso batzuk, beraren esku-idatzietan arkitu ditugu. Bertso biltzeari ekin genionean, Berridi'ren semearengana ere azaldu giñan, eta onek aitaren libreta-pare bat gure eskuetan jarri zuan.

Irakurleak ikusiko duanez, libreta oietako bertsoak eta argitaratutako beste oiek, alde pux-

ka bat badute alkarrekin. Argitaratutakoak, lan-
duagoak, orraztuagoak, tenteagoak dira. Libreta
oietakoak, berriz, zorrotzagoak, naturalagoak, bi-
ziagoak.

Bertso geiago ere ba omen zuan idatzita.
Bañan azkenerako gaixotu eta buruan *falta de*
riego izaten zuan, batzutan burua galdu eta zer
egiten zuan etzekiala jartzeraño. Alakoetan, pa-
per erretzeari ere ekiten zion, iñor bistan etza-
nean. Bertso asko ere, bereak eta besterenak
erre omen zituan. Bere onera etortzean, gogora-
tu eta negar egiten omen zuan.

* * *

Bertsolaririk geienak oi duten bezela, ber-
tsotan edo puntutan erantzuteko abildadea ere
bazuan.

Bein batez, lan-tokian, an omen zetorren ge-
rrikoa lotzen. Ofizinista batek, Joxe Mari Aros-
tegi'k, ikusi eta onela esan omen zuan danen
aurrean:

— Ara: or dator Antonio kak'inda.

Eta Berridi'k:

— Eta zer egiten dezu zuk jakinda?

Oiean gaixorik zegoala, il baño egun batzuk
aurretik ain zuzen, arratsalde batean, Conde de
Cantacuceno abiadorea bere abildadeak erakus-
ten jardun zan Donostia'ko Kontxan, eta ondo-
ren ondartzara jetxi.

Seme zarrenak, Eujeniok, etorri eta onela
esan omen zion aitari erderaz:

— Aita, *ha bajado un avión a la playa.*

Eta Berridi'k erantzuna:

— *Pues por mí que se vaya.*

Beste batean, errañaren aizpa etorri bixita egitera eta, joaterakoan, semeak, Ramonek, onela esan zion:

— Aita, *ya se va la Justi.*

Eta erantzuna:

— Bidean ez dedilla busti.

* * *

Semeak dionez, azkeneko gaitza minbizia izango zuan Berridi'k. Argaltzen asi eta urdalletik kejatzen omen zan. Miñik etzuan. Egarrria bai galanta eta sagardoa eskatzen zuan.

1957'eko Uztaren 11'an il zan, goizeko lau t'erdietan, irurogei ta amaika urterekin (9).

(9) Donostia'ko Antigua'ko 13'gn eriotz-liburuan, 135 orrian.

EUSKERA GORDETZEKO
ARRAZOI TA BIRIAK

Doñua: *Iya guriak egin du,
badegu zeñek agindu...*

Bertso auek *Bertsolariya* astekarian agertu ziran, 17 zenbakian, 1932'ko Ilbeltzaren 10'an.

1. Jaungoikuaren aldetik
ditugun doaietatik,
zuzena bestetatik,
alde guzietatik,
izkuntza zuna atera
lendabiziko euskera.
2. Abereetatik desberdiñ
izkera arkitu dediñ,
bakarra zuban egiñ,
gaur e ala zan baldiñ
ez gaiztotzera jendia,
ala egin zan ordia.

3. Bakarra izan genduban
asieratik munduban,
eta iragun zuban,
dagonez liburuban,
milla zortziregun urte,
dorre bat asi bitarte.

4. Babel omen zan izenez
dorria arek zubenez;
ualdien beldurrez (1),
irakurri degunez,
nai zan ori egitia,
gizon gaixtuben artia.

5. Kastigua andik sarri
Jaungoikuak ziyen jarri:
ainbat izkuntza berri,
nola gogor iñ arri,
gelditu ziran bezela
zer egin etzekitela?

6. Guziyak izkuntza bana,
oso derberdiña dana;
aitu izan derana,
itxura're daukana,
an sortu zala euskera,
danetan zarrena bera.

(1) *Bertsolariya*'k: *ualdin beldurrez*.

7. Bi iritzitan jarriya
 dagon izkuntza garbiya;
 lurpera eztein abiya (2)
 arrazoi bat aundiya
 dadukatenak gu gera
 gordetzezkeru euskera.
8. Bagaude asko euskaldun
 ama ikasi be nor dun;
 txikiyak ziran ordun,
 etzaielako jardun
 erakutsitzera jator;
 okerra ortikan dator.
9. Kalian da mendiyetan,
 etxe ta pameliyetan,
 naiz aundi txikiyetan,
 denbora guziyetan,
 beti euskera itzegiñ
 txutik zuzen jarri dediñ.
10. Alkartegi naiz batzoki
 ta beste asko biltoki
 daudenak ezte aski (*sic*)
 baña ez dira aski;
 geio biar dira jarri
 gogoz lagunduz alkarri.

(2) *Bertsolariya*'k: *lurpera ezten abiya*.

11. Guraso jatorrak ezi
seme ta alabak jantzi,
euskerak erakutsi,
ez zabarkeriz utzi,
orain artian bezela;
akabo gera bestela.

12. Ama Euskera guriak
dituben itz primoriak,
guk beraren semiak
mantentzeko biriak
nola dauzkagun aundiyak,
saia gaitezen guziyak.

Berridi'tar Antoniyo.

NEKAZARI JATORRAREN NEKAZARITZA BERRIDI'TAR ANTONIYOK JARRIYAK

Doñua: *Neskatxa eder balientia...* (1)

Bertso auk, *Bertsolariya* astekarian agertu ziran, 24 zenbakian, 1932'ko Otsaillaren 28'an.

Bai bertso-paperetan ere, bi bider gutxienez.

Oietako batean, bertso auk paperaren alde batetik, eta bestean Markesaren alabarenak. Paper ori Errenteria'n jaso genduan, Zelaitxo base-rrian, jaiotzez Aia'ko semea dan Agustin Lertxundi'ren eskutik. Moldiztegi-izena: *Imprenta Macazaga - Rentería*.

Beste paper batean, bertso auk bakarrik, alde batetik. Bertso-paper ori norik eman zigun, ez genduan apuntatu. Moldiztegi-izenik ez du.

(1) Alegia: Xenpelarren *Oiartzun'go neskatxen bentajak* saillarena edo *Iparragirre abilla dela* bertso-arena.

Bañan seguru aski, paper au ere Makazaga' -reanean argitaratua da. Letra berdiña baita.

Beraz, iru argitaraldi izan ditu gutxienez sail onek. Eta aldaketarik gabe irurak, moldiztegi-utsegite bat edo beste izan ezik. Eta gaurko au, laugarren argitaraldia.

1. Gizonak badu sufritu biar
bere lanari eutsiyaz,
nekazaritza gogortxuena
bada nere iritziyaz;
egualdi on da txarrak,
aize ta kazkabarrak
zatitu eta utziyaz
jarduntzen dira, biarra dala
danontzat erakutsiyaz.

2. Sosegurikan iñolaz ere
eztute beñe artuko,
ez badiyote beren lanari
ekiten jaiki orduko;
nola ukullubetan
ala kanpo-lanetan
gogoz diyote elduko;
ara urtiak ditun lau erak
nolaz duten jarraituko.

UDARA BERRIYAN

3. Nabaitzerako egunsentiyak
argitzera ein dubela,
nekazariya arreta aundiz
jaikiko da andik bela;
lenengo zifñatuta,
otoitzak bukatuta,
juango da lajarik gela,
beko ukulluko ganaduari
miatutzera ganbela.

4. Aldaturikan belar gozua
ta orbela azpitara,
uda berriyan pozez juango da
txistuka jorraketara;
birigarruen kankak,
mikaren zalapartak
senti diran txaretara,
gogoz entzunez iritxiko da
bere lan-toki bertara.

UDARAN

5. Ganadubak goiz uztartu eta
ari da sallak urratuz,
ita-aurrian mutill koskor bat
zintzo ta pizkorra artuz,
nekazari pijua
atzetikan dijua
goldia zuzen moldatuz,
aren ondoren karramarrua
azkar juateko zaletuz.

6. Gero sokilla txikitutzeko
sokor-mazua artuta,
ariarekin lurra uzten du
gainkiro maniatuta;
kentzeko egarriya
eukiko du jarriya
muntu-zuluan sartuta
txarruan kontuz pitar preskua
zotalakin tapatuta.

UDARA AZKENIAN

7. Ebakitako beratzen utzik
dauden belarrak soruban,
zelaietako allubre eta
paotxa ala moduban,
eskobariaz bilduz,
garbituta arinduz
jarritzen ditun orduban,
meta dollortsuk egingo ditu
etxe-atai inguruban.
8. Gari, baba ta artoz beterik
kutxa zar ta belakiyak,
agaietatik baburrun-lekak
zintzillik pilla aundiyak;
udare ta sagarrak,
tapatuta belarrak,
oritzen kontuz jarriyak,
baratza eta sagastitikan
berezi ta ekarriyak.

NEGUBAN

Arturik soka, itaia, sarde,
zakua bizkar gañetik,
ote-jornada pisua aldiz
ekarriko du basotik;
gero askan txetuta,
errejilloiz nastuta,
ganadun marru gosetik
eman aurrian oju bat iñez
ixilduko'ira golpetik.

10. Turmoi, tximistak eta aiziak
bazar guziyak puskatuz,
nekazariya kezkarik gabe
ari da, etxian sartuz,
derizkaion tokiyan,
exerita alkiyan,
bizkarra bera makurtuz,
eskuan daukan arta-buruba
saski batera aletuz.

11. Elur-aiziak ebaki biar,
nunai jeletan putzuba,
kanpuan dagon gauza guziya
berriz ala modutsuba;
nekazari jatorra,
bulartsu ta gogorra,
naiz izan giro gaixtuba,
arbitâ prestu abituko da
artuta bizkar-txestuba.

12. Gañera aldiz uriz kanpuan
egintzak izaten ditu,
ango berriyak jakin betanik
ezin liteke gelditu;
peri sonatuetan,
berak dakizkinetan,
saldu-erosik moldatu;
nekazariyak bizi-modua
ortâ iten du jokatu.

GIPUZKOA'KO LEGE ZARRAK
ETA BEREN BATZARREAK
BERRIDI'TAR ANTONIYOK JARRIYAK

Doñua: *Limosnatxo bat eskatzen dizut...*

Bertso auek, Errenteria'ko *Bertsolariya* aste-
tekarian agertu ziran, 28 zenbakian, 1932'ko
Epaillaren 27'an.

1. Adierazten zalla da gure
Lege Zarraren jaiotza,
da antziñako nun eztaguan
orren sustraian oroitza;
baña kondairak argiratzen du
arrastuaren aitortza,
zer atsegiñ da maitatiya dan
daukaizkin zati bakoitza,
aitatu utsak pozez jartzen du
euskaldunaren biyotza.

2. Berdin gabeko lege ederrak
genitun garai aietan,
Batzarrak biltzen ziran urtero
gure euskal erriyetan;
gizon errenak etortzen ziran
naiz bizi urrutiyetan,
euskera beste izkuntzik etzan
aien mingaiñ garbiyetan,
gaur dôn ainbeste desberdintasun
etzegon aundizkiyetan.

3. Ezkillen otsak jartzen zituzten
aurrez adieraziyak,
Batzarreak zein garaitsuetan
izango ziran asiyak;
an biltzen ziran Gipuzkoa'ko
alkate jauna guziyak,
aberats jende dotoria ta
basarritar nagusiyak,
danak gutarrak, alkar maitiak
eta ongi ikusiyak.

4. Urtian beingo Batzar ederrak
eokitzen zan erriyan,
amabost egun irauten zuten
gogozko erromeriyen;
eliz-puntziyo bikañak asten
ziran lenengo aldiyan,
meza nausira sarturik danak
danboliñ-soñu aundiyan,
San Inaziyon ibilketaren
ots goxo doaigarriyan.

5. Meza nausiya buka ondoren,
erriko atari plazan
galai argiyak eta iaiuak
asten ziran esku-dantzan,
diputadu ta prokuradore
biartsubakin jolasan,
ortik oroitu euskaldunaren
elkartasuna nola zan,
gaur ala giñan odol txarrakin
iñor kutsatu ezpazan.

6. Egun oietan ostatu danak
egoten ziran betiak,
beste etxetan ezagun edo
bertako parientiak;
auzo-menditik jatxitzen ziran
neska-sall balientiak,
aien biyotza poztutzen zitun
esku-dantzara juatiak,
orainguaren antzik etzuten
orduko jende gaztiak.

7. Konzejo edo erri-etxian
Batzarreko gizon jaunak
uts egin gabe beren ordutan
bilduko ziraden danak;
entzunaz zintzo eta garbiro
bata bestien esanak,
adieraziz probintziyako
goraberak eta lanak,
erabakitzen zituzten ontzat
gauza konbeni ziranak.

8. Oiek ziraden lengo Fuegoak
eta gure Lege Zarrak,
ta euskaldunen txit biyotzeko
zori oneko Batzarrak;
nola bildotx bat êman lezaken
arranuban atzaparrak,
ala moduban kendu ziguten
agintzak eta indarrak,
Gipuzkoa'ko semiarentzat
zer naigabe ta negarrak!

9. Gipuzkoa'ko seme garbiyak
jarri gaitezen ernaiak,
gerora beira egon betanik
orain ditugu garaiak,
menderatzeko dabilzatenak
gu betiko galdu naiak,
danon indarrak bat in ditzagun
nola geraden anaiak,
eta orduban zabalduko'ira
guretzat egun alaiak.

10. Igartu beko zañik txikina
lur on xamarran sartzera,
denborarekin etorritzen da
indar aundiya artzera;
gaur Fuegoaren kutsuba dago
zaña orreren antzera,
euskaldun odol jatorrekuak
danok bat iñik jartzera,
Lege Zarrak ta bere Fuegoak
guriak dira atzera.

SAGARDUA DEGU
ARDUA BAÑO ZARRAGO

BERRIDI'TAR ANTONIYOK JARRIYAK

Doñua: *Limosnatxo bat eskatzen dizut...*

Bertso auek ere, Errenteria'ko *Bertsolariya* astekarian argitaratu ziran, 35 zenbakian, 1932'-ko Epaillaren 15'an.

1. Danok dakigu nola kondairak
erakusten digun ala,
ardua in zun gizona Noe
lenengo izandu zala;
bañan uste det gaur e oraindik
asko egongo generala
noiztik datorren sagarduaren
aurrena eztakiyala,
eta Adanek asarre-aldi
batian sortuba dala.

2. Erakutsiyaz demoniñua
sube bateren antzera,
jakiñik gaude nola eroi zan
Adan pekatu beltzera,
Paraisoko bizi ederra
ekarri zuen galtzera;
nolaz sortu zan lendabiziko
txotx berriyen azaltzera,
asko tokitan eman liteke
bertsuetan zabaltzera.

3. Egun batian zebillen Adan
bere emaztiarekin,
buruba makur, ixillik eta
naigabe aundiyarekin,
gogoraturik len galdutako
zoriontasun arrekin,
ta nun batetan zuaitz artian
margo ori ederrakin
bat ikusten dun sagarrarena
ale ugariyarekin.

4. Zuaitza ura ikusi eta
Adan dardarka jarri zan,
ikaratuta bertan miñ inda
erori biar zun gisan;
bi eskubakin burubai elduz
geldirik egon ezin zan,
noizebait ere errendituba
auspez lurrian etzin zan,
naigabe ori pasa ondoren
gero negarrez asi zan.

5. Arriturikan emazte Ebak
esan ziyon senarrari:
miñ aundiyeñ bat al zeukan negar
eiteko orren ugari;
erantzun ziyon: «Ez al zerade
oraindik kontun erori?
Ez dezu ikusten aurreko zuaitz
madarikatuba ori,
betiko galdu-azi diguna
Paraisua biyori?»»
6. Ori aditu bezin aguro
buruba egin zun jira,
alakoxeko bizitasunez
ark esandako tokira,
eta Adani galdetu ziyon
ezin aspertuz begira:
«Oiek dirade sagar ederrak,
ezer ederrik badira,
bat berenikan proatutzeko
utzi zaidazu sikira.»»
7. Ori entzunik altxa ta jun zan
asarre sutsu betian,
sagar-zuaitz ori zeguan
tokira salto batian;
gora iyota astindu zuban
sartuta adar tartian,
etzan gelditu ale guziyak
lurrera bota artian,
itxuraz iñon geio sagarrik
izango etzan ustian.

8. Sagarra oiek erori ala
 jiraka aldapa bera,
 danak pill in da gelditu ziran
 sartuta zulo batera;
 emazte Eba jun etzegiyen
 bere ixilik jatera,
 jatxi zan arri aundiyenakin
 aik zanpatuta uztera,
 zeuden guziyak txetu artian
 etzan andikan atera.
9. Ori pasa ta gero andikan
 egun batzuben buruban,
 jatenan billa zebiltzan biyak
 oitura zuten moduban;
 gosia eta egarriyakin
 auldurik asko orduban,
 egon-aldi bat gerta zitzaien
 zuluba aren onduban,
 lengo asarre eta nekiak
 nunbait etzauzkan goguban.
10. Egarriyakin ezin egonik
 Eba jarri zan zutikan,
 eta asi zan inguru artan
 billatzen zuan urikan;
 andikan laxter ikusi zuben
 nola zulo batetikan
 ixuritzen zan likurt garbi bat
 txirriyan belar petikan,
 eta Adani ots egin ziyon
 pozakin zoraturikan.

11. Adanek arriz zanpatutako
sagarren zumu gorriya,
eguzkiyaren indarrak zegon
irakiñikan jarriya;
ezinda geio andik eranez
kendu zuten egarriya,
esanez: «Etzan izan kaltetan
gure asarre-aldiya.»
Orra noletan Adanek in zun
lenbiziko txotx berriya.
12. Euskal-Erriyan ezta erairik
ori dan baño naiago,
eta ezta're izaten danik
iñon e ugariyago;
orain jakiñik egongo gera
ez genakinak lenago,
batere kezki jarri betanik
garbi ikusiya dago,
nun sagardua arkitzen dala
ardua baño zarrago.

ABESTU, EUSKALTZALEAK
AMA EUSKERA TA SEME LEIALA

Linosnatxo bat deritzaion doñuan.

Berridi'tar Andoni
olerkari bikañak ateriak.

Bertso auek, izenburu eta argibide oiekin,
bertso-paperetan agertu ziran. Moldiztegi-izena:
Imp. Macazaga. - Rentería. Ale bat, bertako
nagusiaren eskutik jaso genduan.

Semeak: Aitzen dituzu pozez beterik,
bakoitzak geran lekuan,
seme leialak eiten dizugun
itzak esnatzerakuan;
aundizki geinak euki zaituzte
aztutzat urte askuan,
zu gabetandik nunbait obeto
izango ziralakuan,
orain batzuak gôatu dira
zutaz biartutakuan.

Semeak: Oraindik ere, Ama Euskera,
arki zaituzte bizirik,
premin daudela zure kolkuan
gozatzeko ikusirik;
baña ain zaude beren meriyoz
buru makurtzen asirik,
begi negartik eta biyotza
samintasunez josirik,
beti diarka ari zerala
eziñ adierazirik.

Amak: Esango dizut naitasun aundiz:
denbora da oraindikan,
baldin laguntzik izan ezker
zuek guziyongandikan;
danok jarraitu nere izkuntza
zintzo utzi betandikan,
eta ostera indartuko naiz
nintzan bezela lendikan,
Ama sendatu nai badezute
orra aiazi nundikan.

Semeak: Zori onian gureganako
izan zendun jaiotzera,
eiten diguzun begiratuba
sartzen zaigu biyotzera;
eta geronek iya êmanik
zaudezen eriyotzera,
alaxen ere ez dezu etsi,
nunbait oso piyo zera
juango gerala len egon ziñan
mallaraño iyotzera.

Amak: Epeltasuna aundiko nere
kolko gozotsu garbiyan
jaio ziñaten aur kottaruak
nola txoriyak kabiyan,
lenengo itza Ama esanez
ikasitzeko abiyan;
gero erdera sartu zitzaidan
gorroto izugarriyan,
bere mendian arkitzen naiz gaur
neria dan aberriyan.

Semeak: Jakiñik gaude zu ondatzera
agertu zala onuntza,
eta asmua osatuko zun
izan baziñan gauz utsa;
Ama guria nola zeraden
naitasunak gaitu bultza,
orren mendian bizi betanik
danok eitia laguntza,
zu berdintzeko besterik eztan
erru gabeko izkuntza.

Amak: Ezpazenduten baldiñ erdera
jakiteko artu presik,
erakutsiko nizekizuten nik
gañerako gauz on guzik;
eta orduan nere izkuntza
juango ziñaten ikasik,
ez nun izango zuen aldetik
dauzkaten indar eskasik,
orren buruz gain lur maite ontan
gaur biziko nitzan baizik.

Semeak: Egun obiak izango'ituzu
emendik aurrerakuak,
txarrik beñere etzun merezi
zu zeran bezelakuak;
baña aztutzat saia zaitia
uztera lenagokuak,
ala naita're ondo dakigu
oso dirala askuak,
negarrez zure begiyetatik
ixuri diran malkuak.

Amak: Denborarekin alê orratik
jantzi zerate, igarrik
ni auldutziak ekarri ditun
galera ikaragarrik;
nere buruba ikusitzian
laguntzik gabe bakarrik,
naizen izkuntza zuen abotik
entzun naiaren egarrik,
asko urtiak igaro ditut
euki eziñik negarrik.

Semeak: Guziyok gatoz zu askatzera,
eta zedorren antzera
al dan gorena igo betanik
lasai egongo ez gera;
eta andikan amildu gabe
lenô bezela ostera,
betiko guaz zuri gogotsu
bi besotatik eustera,
esker gaixtoko semea mende
egon be Ama Euskera.

«GAUR E EZ GIÑAN EMEN BILDUKO...»

Amabost bertso auek, erderazko egutegi baten orrietan idatzi zituan Berridi'k. Orri oiek, 1952'eko Ilbeltzaren 11'an asten dira, eta Otsailaren 7'an bukatzen. Urte orretan-edo jarriko zituan, beraz. Lenago ez beintzat.

Lenengo bi bertsoak, bizimoduaren lanak adierazten dituzte. Beste guziak, berriz, norbaiten kontra paratuak dira. Beste ori bertsolaria dala, garbi dago. Bañan ortik aurrerakorik, guk beintzat ezin igerri. Bostgarren eta amabigarren bertsoetan *tokaio* esaten dio. Izenez Antonio ote zan beste bertsolari ori ere? Guk beintzat ezin esan.

Bertsoak, zortziko nagusian jarriak dira; bañan azkeneko biak, amarreko txikian.

Edozein moduz, beste orrek burlaren bat egiña dio Berridi'ri, eta onek bertso auen bidez erantzun.

1. Gaur e ez giñan emen bilduko
gizarterikan ezpazen,
gizona ezta erreza beti
ibiltzen zintzo ô zuzen;
pameliya det aundiya eta
alderdirikan ez deusen,
ortik pentsatu besterik ezta
ni nola biziko naizen.

2. Lenago pobre ziraden pranko
gaur da aberats ikusten,
ongi dakigu zer diferentzik
denborak ditun egiten;
guk e oraindik zen eingo degun
ezta erreza esaten,
pentsa txoriya eztala beti
adar batian egoten.

3. Luziferrerek bañon geiago
dauka onek maliziya,
ez beste askok bezela utsa
naiz izan buru aundiya;
kolejiyuan karrera on bat
izan bazan ikasiya,
engañatuko zuban aguro
gobiernua guziya.

4. Gizonak eztu ongi ematen
beñê iñongo tokiyan
besterengatik gaizki esaka
gutxiyô dan inbiriyan;
bertsuetan ni ainbat etzera
oraingo jaio-aldiyan,
bigarrenian izan ziñezke
obexiago agiyan.

5. Aizu, tokaio, ez gero uste
dezunik ongi ematen,
olako baño geio zerala
besteri ori esaten;
ogei urtian ibillita're
propiyo ortan ikasten,
orduan ere kostako zaizu
ni ainbestian izaten.

6. Arrazoi orren erantzuera
emango dizut berêla,
lenagotikan geiago dana
pentsa autsitzen zail delâ;
nê jatorriyak laguntzen badit
oraiñ artian bezela,
aurrera ere batek añian
uste det eingo detela.

7. Olako ona baldin bazera
zedorrek dezu mesere,
eta kalterik ain gutxi degu
emen gauden iñork ere;
baña bertsolariya etzera
ez orain da ez len ere,
eta ain gutxi itxurikan e
izatekorik beñere.
8. Abildadia badaukazu zuk
baña beste gauz batera,
eta burutik jua baño len
nua zuri esatera:
poto bapua egite'ituzu
puntu batetik bestera,
eskabetxeiko pabrikarako
linternero ona zera.
9. Ixilik zaude Jaungoikuâtik,
demonstre asto-pilolis,
guziyontzako kalte degu ta
zu modu ortan ibiliz;
bertsolariyan izate dana
azkar asko galduko litz,
zu zeran baño obiagorik
besterik iñor ez balitz.

10. Zure arrazoi zorrotza oiek
aisa eite'itut aguanta,
samintasuna sentitu arren
nola sartuta ezpata;
bertsolai txarra jeneralian
lotsa gabia galanta,
nik ori esan egin det orain
zu ere ala zera-ta.
11. Urte asko'ira daukazula ni
menderatzeko gogua,
eta denbora dijuan gisa
orduban da aundigua;
abildaderik ezpaldin bada
alperrik da desigua,
gero ere ni izango nazu
zu baño obiagua.
12. Zenbaitek ezin deskantsatu du
iñola bere barrenik,
konbeni eztan arrokerizko
zerbait aitatu betanik (1);
esanbiriak izanagatik
ixillik eukitzen det nik,
eta ez uste, nere tokaio,
zure beldurrak nagonik.

(1) Puntu au bi aldiz idatzi zuan Berridi'k. Au-
rrenekoan onela:

konbeni eztan itz-bire txar bat
iñori esan betanik.

13. Zure abotik zenbat pikardi
kulpik eztunak aitzen dun,
bere burubai igarri gabe
nola geiago galtzen dun;
olako gauzik projimuari
esaten lanik etzendun,
gizalegian biar bezela
ikasi izan bazendun.

14. Bertsuai ezin iozu
erantxi punturik,
alperrik zabiltz eziñ
diximulaturik;
baliyo eztezula
nago ezaturik,
lenago're prankotan
nago aitaturik,
nêtzat zure buruban
eztô talenturik.

15. Gu ez gatoz onera
alkar proaketâ,
beste amistadiak
daduzkagu eta;
alkargana eztegu
gorrotozko seta,
baizik bata bestia
kariñoz beteta,
oi baño gauz oberik
gizonetan ezta.

«IÑORI ARTU EITEN DIYONAK...»

Onako sail au, eta beste urrengo lau edo bost ere bai, Berridi'ren eskuz idatzitako libre-ta txiki-gorri batetik artuak ditugu.

Bertso guziak nastuta daude. Gai batekoak eta bestekoak alkarrengandik berezi gabe. Agidanean, gogoratu-ala idazten zituan. Bañan orain sailkatzen ez degu lanik asko izan, oso gai ezberdiñak dira eta.

Bertsorik geiena daukan gaia, beste guzien aurretik jarri degu. Aurreko saillaren gai bera da, ain zuzen. Beste bertsolariren bati, alkarrekin diferentziren bat izanda, bertsoak. Aurreko ortan puntu luzean aritu dala, eta oraingo ontan puntu motza artuko duala. Beste aldaketarik ez du.

1. Iñori artu eiten diyonak
eziñ eraman aundiya,
bizi gaixtuan eramango du
bere denbora guziya;
onena bera uste dala ta
eskasa bertsolariya,
ura dan tokiñ maiz izango da
lagundutzian premiya.

2. Orren bertso ederrik
gutxitan det entzun,
oien ordañak oraiñ
nik nola erantzun?
Eztakit nundik nola
etortzen zaizkitzun
buru txikiya ortan
ainbat pensakizun,
nunbait gure aldian
zerade jakintsun.

3. Diyozunez askoz e
eskasô gera-ta,
kontu oietan zeñek
zurekin aguanta?
Iritziya beñipin
daukazu galanta,
eta bazera berriz
gutandik aparta,
ixillik egotia
obe degu artâ.

4. Ezpadakizu geiô
bertsuak jatortzen,
lanak izango dira
gu biyok konpontzen;
norbere eskasirik
ez degu aitortzen,
zu bañon obegorik
ezpada etortzen,
etzait asko kostako
erantzuna sortzen.

5. Geiagua zerala
abua betian
esanez, omen zabiltz
bat eta bestian;
gauza itxusiya da
oi nere ustian,
eta eskasô izan
biyen bitartian,
damutu biar zaizu
alakon batian.

6. Bertsoan ezin dezu
ongi egin naita,
ori norbê nayian
izaten ez baita;
zere denbora guzin
ikasitzen aita,
etzera iritxiko
nere tamañatâ,
eskasô izateko
egiña zera-ta.

7. Zure gozamina da
mendekua zanpaz,
eztaukaizkiyen tatzak
erantziaz tranpaz,
ordañak moldatzeko
eztakiyen paltaz;
gukiñ e nai zenduke
nausi ô katapaz,
saiatzen zera baña
etzerade kapaz.
8. Zure ikasbidia
nolazbait galdu da,
billa asteko berriz
pranko berandu da;
txarretikan onera
etzinezke muda,
aurten e etzun ezer
ingo ara junda,
eztezazula izan
ortan bate duda.
9. Nola ezin geraden
osatu batera,
zer ein bear genduken
nua esatera:
bein jokatu zagun da
dudatik atera,
tokiya're uzten det
zuretzat aukera,
zein geran onenak an
ikusiko gera.

10. Ikusirik oneri
oinbeste desorden,
etzait iduritutzen
askotan iñor den;
pentsatzen egoten naiz
erua daguen,
ala ezpadô ere
izugarri aldên,
beldur naiz erdiz-erdi
asmatu deraden.
11. Ezagutzen gerala
dira asko urte,
zure bertso geienak
desaidia dute;
diabruen batekiñ
badaukazu parte,
gaiztorako bestela
orrenbeste arte,
ezin euki zentzake
iñolaz e bate.
12. Ni ainbat izateko
oraindik palta dek,
logratutzeko berriz
edadia juan dek;
bestiak lotan dela
...uste al dek (1)
jakiñik aitormenik
ematen ezpadek,
daukaken pama pixka
laixter galduko dek.

(1) Esku-idatzian itz bat borratuta dago lerro ontan.

13. Zure esan biarrak
aundiyak ain dia,
eta orrelakuak
muatzen zail dia;
iñori billatzian
debillidadia,
ura mendratutzeko
abillidadia
zuk ainbeste dutenak
oso gutxi dia.
14. Jartzen zeran denboran
erdi zoraturik,
bertsuari puntuak
ezin osaturik,
ni egoten naiz ordun
nerez pentsaturik,
lan zalla dala ori
zutzat ezaturik,
nola jarduten zeran
ezin asperturik.
15. Iñor mendratutzeko
griña daukazuna,
onezkergero beñê
juango etzaizuna;
bertsolari batentzat
zer prestutasuna,
zu zer zeraden ondo
ezautzen zaituna,
ezta txorakerizko
talentua duna

16. Erremeitzen zalla da
nork beraren palta,
ordaña entzun zazu
oitua zera-ta;
etxera abitzeko
berandu dala-ta,
nola demontre naizu
nik eitia aita,
zuk noiz esango nazun
zai egoten naiz-ta.
17. Norberak dun okerra
zuzendutzen gaitz-ta,
eta orrelakuan
pretestua maiz-ta;
etxera abitzeko
berandu dala-ta,
nola demontre naizu
nik eitia aita,
zuk noiz esango nazun
zai egoten naiz-ta.
18. Iritziyak krixtaba
asko du itxusten,
ez dakit griña ori
nortatikan duten;
beti zalla da berriz
ixillikan uzten,
geren artian e maiz
degu oi ikusten,
dakinai eztakinak
zail da erakusten.

19. Litxarreirako griña
dezu zerezkua,
ezer eztan tokiyan
garbiya eskua;
ajolarik gabeko
zerri puerkua,
lapurretâ al zatoz
gu geran lekuâ,
moztutzia merezi
zenduke lepua.
20. Orra zer ekartzen dun
eziñ irixtiak,
gizon zarrarentzako
ai zer konbitiak;
txoruen kontuk dira
zure enbitiak,
ni enau arritutzen
zuk ez jakitiak,
astuentzat ez dira
eiten konfitiak.
21. Gauza txarra guzitan
zerade aparta,
enbidiosua eta
petrala galanta;
besteren onik ezin
dezuna aguanta,
zuk dadukazun gaitza
sendatutzen gaitz-ta,
kondiziyo txarreko
krixtaba zera-ta.

22. Txinixtu Antoniyok
esaten dizuna:
olerkari ona ta
itzlari txukuna,
naiz izan beti norbait
eziñ êman duna,
zu baño geio dala
esaten dizuna,
ezta gaitza ederra
berarekin duna.

23. Berez artâko danak
eztu iñon zorrik (1),
ordañak bêla dauzka
burura ekarririk;
merezi dubanari
bota izugarrik,
orduban jarriko da
betiko igarrik,
obiaguan kontra
ai dala alperrik.

(1) Lenengo onela idatzi zuan Berridi'k bertsoaren
asiera:

Berez artako danak
ez dauka zorrikan...

«ANIMALI GAJUA...»

Onako zazpi bertso auek, len aitatu degun libretatik artuak ditugu.

Izenbururik ez du sail onek libreta orretan, eta orain or goien daukana guk ezarria da, animalia gajo bati jarritako bertsoak diralako eta bigarrena orrela asten dalako.

Zer abere-mota dan, azken bertsoak esaten digu: astoa.

Abereai jarritako bertsoekin liburu bat argitaratua du *Auspoa* liburutegiak, bere 136'garren zenbakian. Eta lenago ere olako bertso-sail asko agertuak zituan: Bilintxen *Zaldi zuriarenak*, Xenpelarren *Betroiarenak*, Uztarriren *Bizkaiko txerriarenak*, Ramon Artola'ren *Erdaldun baten zalduari* deritzaion saila eta abar.

Soka luzea osatzen dute bertso-sail oiek euskal bertsolaritzan; eta Berridi'ren bertso auek ere, soka orren luzagarri.

1. Besterik eztaduka
ezurra ta azala,
ezagun du gosiak
mendian daukala;
egun argitzerako
uste't ilko dala,
eta bere jabiak
ezpazun nai ala,
obeto gobernatzan
ikasi dezala.

2. Animali gajua
ain dago aulduta,
denbora gutxiko da
edozin modutâ;
dauzkan ezurak zerbait
baliyoko du-ta,
jabia elitzake
geldiko galduta,
laban-kertenetako
frantzesai salduta.

3. Prankotan egin diyo,
beiratubaz ziar,
nausiyari gosiak
irrintz edo diar;
beste bat ekartzera
egun edo biar,
ua're jartzen badu
aiñ argal da miar,
aziendik eluke
orlakuak biar.

4. Gosiak urtu diyo
zedukan jakiya,
orreatatik dago
kargetan jaikiya;
legoiak e artuko
liyo errukiya,
eta bere jabiak
oi orla eukiya
kontzientziko karga
eztauka txikiya.

5. Ederki dô iltzian
enbalsamatzeko,
ta museo batera
erregalatzeko,
albaitero in nai dunak
estudiatzeko;
ezur danak nabarmen
dauzka kontatzeko,
rayos equis biarrik
ez du beiratzeko.

6. Gobernu onen faltan
au mundutik juan da,
bere jabia dago
obetogo janda;
egiya dalarikan
txinistatzen lan da,
oberi beiratuta
neretzako bada,
gosia ta asian
erretratua da.

7. Onen gaitza izan da
auldadiarena,
eokitu zalako
nausi txarrarena;
jan-aldi on bat beñe
egĩñ eztubena,
orrela il biarra
artzeko da pena,
orra errematia
asto gaxuena.

«NAPARRAI ARDUA ITEN...»

Iru bertso auk ere, libreta gorri orretatik
artuak ditugu.

1. Naparrai ardua iten
al zaiote aztu?
Txurruptat egin eta
barrena dit oztu;
gaur danok e zail degu
ibillitzen justu,
kulparik eztubena
ez bedi zapuztu,
erdiya ura dula
in leike apustu.

2. Naparrua'n eztakit
botatzen'iotenik,
Gipuzkua'n saltzen da
ur asko emanik,
esaten dan graduben
laurden gabetanik;
emendikan aurrera
pentsatutzen det nik
eztegula izango
mozkortutzen lanik.

3. Lenôtik jatenik ez
tripa asetzeko,
oraiñ arduakin oi
arrunt ondatzeko;
F... agindu al du (1)
ura botatzeko?
Beldur al da nunbait gu
alkolizatzeke?
Euskaldunari griña
badu laguntzeko.

(1) Itz ori orrela dago: lenengo letra F eta gañerakoa utsik. *Franco'k* bear duala dudarik ez da. Bañan Berridi'k idatzi bezela uztea obe.

«NIK AINBESTE MAITASUN...»

Bost bertso auek ere, libreta gorri orretatik artuak.

1. Nik ainbeste maitasun
izatera guztik,
beñê etzan galduko
euskaldunen kastik;
etziran gallenduko
erdera-abestik,
ta gaur agintzan dauden
ministro garextik
lanik etzuten jaten
emengo egaztik.

2. Atzerritarrak jarri
zaizkigu agintzen,
zenbait lezake baña
ni enaiz arritzen;
aberats euskaldunak
du oi ekarritzen,
euskerak ez omen du
batere serbitzen,
orra gu oiengatik
gaur nola gabiltzen.

3. Euskaldun aberatsak
euskerak galdu du,
erderaz mintzatzia
askoz naiago du;
atzerritarrak ortik
ein zaizkigu gaindu,
geren izkuntz ederra
ondatzia nai du,
gure Ama gajuak
oi merezi al du?

4. Euskal-Erri guziyan
zaña du zabaldu,
alakoxe gosian
egin zan azaldu;
gendun gauzik onenak
ondatuta jan du,
onek muantzik laister
egiten ezpadu,
geren etxe barruban
ingo gera galdu.

5. Gauzak ekartzezkerolen zeuden antzera, ezta pauso bat ere ein biar atzera; etorri baño lendik danok ondatzera, gogoz saia giñezke alkar laguntzera, premi ederra badô nere iritzera.

BANAKA EDO BINAKA

Libreta gorri orretan, saillik osatzen ez duten beste bertso batzuk ere badira. Geienaz ere, binaka bildu ditezke. Bañan guziekin ori egi-terik ere ez dago.

Orregatik, alkarren segiran jartzen ditugu, tarteetan batere bereizkuntzarik gabe.

Gai asko erabiltzen dira bertso auetan: familia, norbaitek emandako mandatua, ezbear bat, zartzaroa, 1936'eko gerrateko zakarkeriak, edaria, mirabe baten edertasuna...

Gai-aldaketa noiz dan, irakurlea errez jabetuko da.

Gure iritzirako, bertso auetan garbi ageri dana zera da: Berridi'k bertsoak bururatu-alean papereratzen zituala, gerorako zer asmo zituan ez badakigu ere.

Irakurleak jakingo duanez, Bilintxek ere oitura bera zuan, gutxi gora-bera.

1. Familiko kontuak
zer da nolakuan,
nork berak jakiten du
ezkondutakuan;
txarra artu lezake
ona dalakuan,
askotan gertatutzen
dana olakuan,
baña zuk eztet uste
berialakuan.

2. (1)
zutzat enkargua
artu niyon bezela
ematera nua:
zuek an ikusteko
daukala gogua,
ta laixter azaltzeko
eiteko moua,
oinbeste sufri-azten
euki gabe ua.

3. Utzitzeko aztutzat
dezun asarria,
ta jai batez juateko
aren basarriâ,
lengo zarren albuan
egin dun berriâ,
ta birez ikusiyaz
bestia erria;
zu an azaldu arte
uaxen larria.

(1) Izen bat lerro onetan. Obe bearrez, kendu egin degu.

4. Deskalabruak eta
ala desgraziyak,
mundutarrentzat iñak
dirade guziyak;
arraxku aundikuak
gure ibiliyak,
nola gelditu zeran
juxtutik biziyak,
Jaungoikuari eman
zentzake graziyak.

5. Nunbait izango zendun
ala merezirik,
gelditu zeranian
oraingoz bizirik;
ezurrikan e bate
ez dezu autsirik,
eta zere buruba
orla ikusirik,
ez egon Jangoikuai
eman be grazirik.

6. Gazterikan ill nai ez,
lanak dî zartuta,
biziyak eriyotza
beria zor du-ta;
orra nola gabiltzan
mundura sortuta:
zenbait erraña kaskar
etxian artuta,
attona egongo da
txokuan aztuta.

7. Besten etxera juanda
daukatena kendu,
opiziyua ori
bera lapurrak du;
nai duten prezিয়uan
gero aiek saldu,
nekez baño berak e
azkenian galdu,
eztitezela geio
gugana azaldu.

8. Garrondotik zintzillik
eskapulaiuak,
eta besteren gauzak
jabetzen iaiuak;
lanerako batere
gogo be jaiuak,
zer galdurik ez duten
alper arraiuak,
gizon traidore aundi
baten lakaiuak.

9. Zartu gerade eta
sasoia juana,
bizi diranentzako
etorritzen dana;
lenô bertsua neukan
asterako jana,
orain iñola eziñ
egin nai derana,
auxen da komeriya
etorri zaidana.

10. Kaixo, nê aspaldiko
lagun Etxegarai,
poliki dago eta
esango'iot berai:
tamañan eratia
on da zenbait erai,
beiratu bearrian (2)
geronen burubai,
kaso gutxina ordun
eite'ioгу urai.
11. Bertso bat parako'izut
baña ain berua,
ta zuk esango dezu:
«Au gizon erua!»
Izar askon artian
zauden aingerua,
orla baldin badago
jantziya zerua,
zeñen gauza ederra
izango dan ua!
12. Zori onian jaio
ziñan mirabia,
gure Euskal-Erriko
lur maite garbiâ;
arpegi eta gorputz
berdiñik gabia,
ta gañerako puxka
guziyen jabia,
iñon billatzen zail da
zu baño obia.

(2) Leen idazkera: naiz igarri berandu.

13. Ederra ziñadela
aitzeraz banekiñ,
lenez gañera geio
orain in det jakiñ;
jendia poztu da txit
zure bertsuakiñ,
agur ikusi arte
berriz alkarrekiñ,
zuaz, gizon prestua,
Jangoikuarekiñ.

«ERARI ONA IZAN EZKERO...»

Beste libreta bat ere bazuan Berridi'k, bururatzen zitzaizkion bertsoak apuntatzeko-edo. Bañan onek kolore beltza azaletan, besteak gorria zuan bezela. Onako sail au ortik artua degu. Eta emendik aurrerako beste guziak ere bai.

1. Erari ona izan ezkerodanok guaz arrapazka,
au diyon onek oi jakiteko
ainbat motibo badauzka;
mozkortuko dan beldurraz gutxi
irteten dira eskapa,
sagardo-zale jatorra bada
ori iterik eztaka.

2. Sagardo ona eran betandik
gutzat zail da egotia,
ori gustoko gauza eztuten
euskaldun asko eztia;
gizon zintzona deskuiratzen da
iñoiz geitxo eratia,
gaur bat bezela urrengo txandan
ikusitzen da bestia.

3. Ingurutako bertsolariyak
maiz gertatze'ira biltzia,
aski da nunbait sagardo ona
saltzen txotxian jartzia;
baso batzubek ustu ondoren
alkarrekin proatzia,
oitura eder au beste batekiñ
zalla da konparatzia.

4. Pulano batek esan ziraden
aurreko egun batian,
jai-egunetan zer egiten dun
meza entzutera juatian:
sei aita guren otoitzak egin
aundizko borondatian,
sagastirikan galdu ez dediñ
ua bizi dan artian.

5. Urduezkero aren esana
eziñ azturikan nago,
nunbait beldur da danak aituta
ote dan mundutik juango;
zein tokitako gizon dan ori (1)
garbi ez nuke esango,
baña itxura daukanez ezta
estremeñua izango.

6. Arren esana txinistatzen det,
eztet jotzen gezurtitzat,
sagar-tratuan ibiltzen dana
ote dan iduritzen zat;
abundantziya izan ezkerro
iritxiko da guzintzat,
izatiakiñ mesere degu,
kalte aundirik ez bintzat.

(1) Esku-idatziak: *guisan dan oy*.

«EZIÑAK SORTUTZEN DU...»

Bertso auek ere, libreta beltzetik artuak. Libreta gorriko bertsoetan bi aldiz egin duana egiten du onako auetan ere: zergatik ez dakigula begitan artua daukan beste bertsolari orren aurka aundi xamarrak esan.

1. Eziñak sortutzen du
makiña bat naste,
dakiyenari berriz
ajolik ez bate;
gauza gutxi naizela,
..., zuk bai uste (1),
izango etzerade
beñê ni ainbeste,
nere mende biauзу
bizi naizen arte.

(1) Berridi'ren esku-idatzian, utsune bat lerro onetan. Ikusten denez, etzuan beste bertsolari orren izenik aitatzerik nai.

2. Eziñak mundu ontan
 ondatutzen gaitu,
 ainbat-bat izan nai e-
 ta ezin alleitu;
 gero zerbait esanda
 gaizki iruditu,
 bakoitza bere tokin
 biagu kabitu,
 ni tontua naiz baña
 lagunak baditu(t) (2).

3. Orrek badakigu zer
 bentajak dituban:
 erantzuera ematen
 daki segituban;
 gaztetan fraile sartu
 bazan konbentuban,
 sermoi ederrak aldiz
 egingo zituban,
 lenbizi jan da eran
 bapo indakuban.

4. Bertsuetan egiten
 eztezu itxuski,
 ori esan biarra
 daukat lendabizi;
 baña obiagubak
 asko dira bizi,
 eta izan nai bâzu
 gu danon nagusi,
 dakizun baño geiô
 biauзу ikasi.

(2) Esku-idatzian: *baditu*.

5. Dakizun ainbat iru
baldin bazenaki,
orduantxen emango
zenduke ederki;
besteren tatxak esan
eite'ituzu aurki,
ta zedorrenak berriz
ixillik eduki,
ez al zaizu iruitzen
oso dala gaizki?

6. Iritxiko eztanai
beñe bertsolari,
zer esango diyozu
orrelakuari?
Ixillikan uztia
obe al baleri,
danak autsiko dula
itxuraz diruri,
bere tatxak eransten
ai dana iñori,
jakinduri txikiko
gizona da ori (3).

(3) Sei puntu ditu bertso onek; amabi lerro. 5, 6. 7 eta 7'garren lerroak bi aldiz idatzita daude. Lenbiko lapitzez eta urrena tintaz. Alegiñean saiatu gera, bañan alperrik. Ezin irakurri izan degu, Berridi'k lenengo zer idatzi zuan; lapitzez egin zuana alegia. Sail ontako beste lerro batzuk ere alaxe daude, zein diran esaten ez badegu ere. Alegia, bi bider idatzita. Bañan tintak lapitza errez menderatu eta azpitik dagoana ezin irakurri.

7. Eziñ lograturikan
dezun antsirikan,
zê denboran zabiltz ni
ezin autsirikan;
asmu ori alde bat
oso utzirikan,
aurrera obe dezu
bizi etsirikan,
geiaguai eztôla
puskik kentzerikan.
8. Nabarmen dagon gauza
zertarako uka?
Bein garbi aitortuta
sekulako buka;
zu eskasô izana
ezta nere kulpa,
ainbat abillidade
baldin bazenduka,
kenduko zirazuke
desio'zun puska.
9. Orrela ai biarra
oi kalidadia,
eztezu gaur goizeko
enpermedadia;
ixildutzeko ere
garaiak badia,
gañera aspertuba
daukagu jendia,
itxura artan batzuk
biñipin juan dia.

10. Apenas dagon ori
oraindak gain zere,
eta geiô bazera
zeretzat mesere;
samintasunik eztet
orrenik ezere,
prankotan proatubak
gera gu len ere,
baña bentajik kendu
ez nazu beñere.
11. Beraz desio zendun
nêkiñ proatzia,
naikua egin dezu
orla aitortzia,
geiô ziñalakuan
zere iritzia;
baño obeko dezu
umill ibiltzia,
zutzat lan zalla da-ta
ni menderatzia.
12. Estrapozo eginda
beirozu jo bia,
ezagun da zaudela
korritu gabia;
diyozunez zerade
ni baño obia,
eztakina jakiña
jartzia ongi'a,
baña oraindak askon
paltan zê ordia.

13. Mundu onetâ jaio
nitzan aitzekua
arrazoi txarra pranko
bire gabekua;
alakuai ez nago
berriz uztekua,
baizik merezi duna
erantzutekua,
beti izango naiz ni
zu ainbestekua.

14. Ezta izugarriya
zure talentua,
lendik ezikan gaur e
garbi agertua;
modu ortan bazatoz
ni nagon gertuâ,
geinian izango'zu
eziñ edertua,
bertso kaixkarrak edo
bestela potua.

15. Bertsuetan ezin dezu
iñola egiñ naita,
ori norbê nayian
izaten ez baita;
zê denbora guziyan
ikasitzen aita,
etzera iritxiko
nere tamañatâ,
eskasô izateko
egiña zera-ta.

16. Lan ontan asi nitzan
naiko gaztetatik,
grña au ekarri nun
aman sabeletik,
ezin jua zaitena
ordu ezkeroztik;
naio nuke ni ainbat
balirake guztik,
ez galtziâtik beñê
euskaldunan kastik.
17. Zuk onezkero zaiill da
geiô ikastia,
zure gain dago oraiñ
nai bada astia.
Eskolara juateko
zer mutill gaztia!
Uste al dezu zuk gu
ordun e austia?
Zer ote da krixtaba
burutik nastia!
18. Askori aitu izan
diyoten kontua,
oraindikan ez daukat
burutik aztua:
mesere indakua
gaizki pagatua,
betiko gelditzeko
eskarmentatua,
neroni au zurekin
ala geratua.

19. Nerekin beti gaizki
eiten zera porta,
ezin dezulako eiñ
nai'zunik iñon-ta;
geiagua zerala
omen dezu konta,
iru gizon nonbratu
ta dirua bota,
tokiya berexita
guazen arrazoitâ.
20. Geiô baldin bazera
zere iritziyan,
oraintxen zaude naiko
konbenientziyan;
kanpuan aitu gabe
modu itxusiyan,
segitun joka zagun
gaudezen tokiyan,
milla bana errial
artu ô utziyan.

«AIZAZU...»

Iru bertso auk ere libreta beltz orretatik artuak ditugu.

Lenengo bertsoan bi utsune arkituko ditu irakurleak. Aurrena guk ezarria da; izen bat dago or eta kentzea obe izango dala pentsatu degu. Bigarren utsunea, libretan idatzita dagoana ezin irakurriz, orrela utzi bearra izan degu.

Bigarren bertsoan beste utsune bat. Ori, libretan ere orrelaxe dago.

1. Aizazu, ..., ez gero uste zure beldurrak nagola, olakuari eskarmentua bâkit gonbeni zaiola; ori're... egingo zaizu ai baldin bazera ola, ikusirikan leialtasunik ez daukazula iñola.

2. Nagusi-naiak dominatuak
mundun gizon asko gaude (1),
alakoxe bat igarriya nô
dala..... au'de;
projimuari olako gauzik
etziyola eingo galde,
zedorri nola ibiltzen zeran
gogoratzen bazerade.

3. Etzaitzela ari emen zu
ola panparroikeriyan,
eraten dunak arraixkatzen du
deskuiratzia neurriyan;
zu're etzera beti ibiltzen
zuzen zabiltzan tokiyan,
alkar ezautuz bizi gerade
juan daneko aspaldiyan.

(1) Lerro onetan, lenengo itza *munduan* idatzita dago libretan. Neurria luzatzen du. Berridi'k laburpen ori askotan egiten du eta *mundun* ezarri degu. Azken itza ez da ongi irakurtzen; bañan *gaude* bear duala du-darik ez da.

«TOKI BATZUTAN IKUSTEN DIRA...»

Bukatzeko, bertso bakarra. Libreta beltzetik artua au ere.

Toki batzutan ikusten dira
zenbait andre esposatu,
bi gizonekiñ etxe berian
eiten diranak osatu;
aukera txarra eztauka arrek
nai dubenakiñ gozatu,
ta beste asko neskatxek berriz
bat ezin dute logratu.

KUXKULLU BERTSOLARIA

JUAN ANTONIO LEKUONA UGALDE

(1850-1920)

KUXKULLU BERTSOLARIA

JUAN ANTONIO LEKUONA UGALDE

(1850-1920)

Lekune baserria Oiartzun'go partean da, Karrika ballaran. Artikutza'ko bidea artu eta Altzibar'tik kilometro batera-edo, ezkerretara irureun bat metrora edo or nunbait, antxe arkituko du irakurleak baserri ori.

Baserri orretan ere bertsolari bat bizi izan zan: Juan Antonio Lekuona Ugalde izen-abizenak; Kuxkullu izengoitia.

Bertsolari orren aditzerarik ez genduan. Aren aitamena lenbiziko egin ziguna, auzoko bat izan zan: Lekungarai'ko Koxme Mitxelena. Ain zuzen, Naparra bertsolaria zanaren anaia (1) eta gaurko Jose Joakin Mitxelena bertsolariaren osaba.

Bertsolari orren aditzerarik guk ez izateak zer arriturik ez du. Esate baterako, iru bertsolari-mota baitira.

(1) Ikus: *Auspoa*, 116.

Bata, erriz-erri eta plazarik-plaza ibiltzen diran oiek. Orrelakoxea genduan Pello Errota zana. Oien aditzera, bertsolaria il eta gero ere edozeñek dauka. Euskalerra guziko edo probintzi bateko bertsolariak dira.

Bigarrena, plazaz-plaza ibilli ez, bañan beren errian oso bertsolari saiatuak izan diranak. Bat aitatzeko, Oiartzun'go Kaskazuri (2). Oien berri erbestean ez, bañan beren errira sartu ezkerro, errez jasoko dezu. Oiek, erri bateko bertsolariak dira.

Eta, irugarrena, berak jaiotako ballaran eta izan duten lagun artean bai, bañan andik kanpora batere kantatu ez duten bertsolariak. Argitaratu berria degun Zarautz'ko edo, obeto esateko, Iñurritza'ko Leunda, adibidez (3). Oiek, ballarako edo lagun arteko bertsolariak dira.

Oiartzun'en, irugarren mota onetako bertsolariak erruz izan dira eta gaur egun ere asko dira. Oietako bat izan zan Kuxkullu au ere.

Are geiago: bertsolari au, gero esango degunez, berandu xamar asi zan bertsoan eta bertso bakar bat ere etzuan inprentatu.

Mota onetako bertsolarien sona eta fama, ez dira beren ballaratik kanpora ateratzen. Eta ango bertsozale batekin topo egin arte, jai dago.

Aurrena, Kuxkullu bertsolariaren bizitzaren berri emango degu, argibideak iru iturri auetatik artuta:

(2) *Auspoa*, 114.

(3) *Auspoa*, 142.

Lenengo, Lekungarai'ko Koxme Mitxelena, erbia kabitik arrotu zuana alegia, eta bere arreba Anttoni.

Lekune eta Lekungarai auzo-etxeak dira. Izenak adierazten duanez, Lekungarai goraxeago da. Orregatik, anai-arreba auek asko ezagutu zuten Kuxkullu aiton bertsolari ori. Aren berri txikitan ikasi eta orain, zartutakoan, guri eman.

Bigarren iturria, Oiartzun'go eta Ernani'ko eliz-artxiboak.

Eta, irugarrena, Kuxkulluren semearen bi alabak, Kuxkulluren billobak alegia: Madalena Lekuona eta Maria Lekuona.

Egia esan, ez gera beste iñun billaka jardun. Ez baitegu uste Kuxkullu bertsolariari buruz ortik kanpora ezer bildu ditekeanik.

* * *

Kuxkullu bertsolaria, bataio-agiriak dionez Juan Antonio Lekuna Ugalde, Ernani'n jaio zan, 1850-eko Urriaren 19'an.

Gurasoak: Jose Lekuna, oiartzuarra, eta Josefa Ramona Ugalde, ernaniarra.

Aiton-amonak, aitaren aldetik: Sebastian Lekuna eta Joakina Arrieta, biak oiartzuarrak.

Amaren aldetik: Juan Jose Ugalde eta Juana Josefa Beldarrain, biak ernaniarrak (4).

Lau senideren bataio-agiriak arkitu ditugu Ernani'ko eliz-artxiboan: Maria Kontzezi, 1842-

(4) Ernani'ko 10'gn bataio-liburuan, 158 orrian.

eko Garagarrillaren 5'an jaioa; Juan Esteban, 1846'eko Martxoaren 12'an; Josefa Agustina, 1848'eko Otsaillaren 29'an; eta Jose Fermin, 1852'eko Urriaren 10'an (5).

* * *

Bataio-agiriak ez du esaten, senide oiek, Juan Antonio bertsolaria ere tartean dala noski, nun jaio ziran.

Kuxkullu onen billoba Madalenari galdetuta, bere aitona Ereñozu'ko Telleria'n jaioa ote zan erantzun digu.

Andik, Andola baserrira ezkondu zala eta bizi izaten antxe jarri. Baserri ori, Zikuñaga'ko ondoan da.

Andola'tik, berriz, Loiola'ko Uba'ra aldatu omen ziran. Eta, azkenik, andik Oiartzun'go Karrika'ra, Lekune baserrira.

* * *

Juan Antonio Lekuna edo Kuxkullu bertsolaria Ernani'n ezkondu zan, 1871'eko Ilbeltza-ren 23'an, bertako alaba Josefa Antonia Bel-derrain Etxeberria'rekin (6).

Gizongaiak ogei urte zituan; andregaiak, ogei ta iru.

Oso gazterik ezkondua, beraz, gure bertsolari au. Izan ere, 1871 urtean gerra-usai aundia

(5) Ernani'ko 10'gn bataio-liburuan, 16, 77, 109 eta 189 orrietan.

(6) Ernani'ko 4'gn ezkontza-liburuan, 282 orrian.

aditzen zan Euskalerrian. *Ia guriak egin du* kanta ezaguna ere, atera berria zuan Xenpellarrek buru-berotzalleen kontra. Olakoetan, ezkonduak gerrara joatetik libre gelditzen baitziran, tiro-otsik entzun nai etzuten mutillak, neska motz bana billatu, tratua egin eta alik-eta laisterren elizako buelta egiten omen zuten. Kuxkulturen ezkontza au ere, oietakoren bat izan diteke.

Biak nekazariak zirala esaten du ezkontza-agiriak.

Bataio-agiriak, or goien ezarri degun bezela idazten du abizena: *Lecuna*. Ezkontzako onek, berriz, eta onen urrengo guziak ere bai, *Lecuona* daukate.

* * *

Onako seme-alaba auek izan zituzten, eliz-artxiboetan arkitu degunez beintzat:

Maria Josefa, 1872'ko Urriaren 18'an jaioa; Gillermo, 1880'eko Garagarrillaren 21'an, biak Ernani'n mundu ontara etorriak. Eta Maria Magdalena Kristina, 1887'eko Uztaren 24'an, Oiarzun'en jaioa (7).

Bearbada, beste seme-alabarik ere izango zuten. Bañan familia, len ere esan degunez, batetik bestera maiz xamar aldatu zan. Donostia'ko eta Altza'ko eliz-artxiboetan saioa egiñak gera. Bañan ez degu famili onetakorik iñor arkitu.

* * *

(7) Ernani'ko 11'gn bataio-liburuan, 92 orrian eta 12'gn bataio-liburuan 51 orrian. Oiarzun'go 19'gn bataio-liburuan, 52 orrian.

Asieratik esan degunez, bertsolari oni Kuxkullu esaten zioten.

Itz orrek zer esan nai duan, batek baño geiagok jakin naiko du. Guk ere, egia esan, galdetu bearra izan genduan. Lekungarai'ko Koxme Mitxelena'k onela erantzun zigun:

«Kuxkullua zer dan? Aritzak izaten ditu oik. Gargalla edo zera batzuek. Binaka eta irunaka, kanika bezelakoak, kortxoak bezelakoak. Gargalla batzuek deitzen diote eta guk kuxkullua.»

Alegia, Gipuzkoa'ko erririk geienetan poxpoliña esaten diotena.

Urrengo gure galdera:

— Eta Lekune'ko bertsolari oni zergatik erantsi zioten izengoiti ori?

Batere etzekiala erantzun zigun Koxme Mitxelena adiskideak.

Kuxkulluren billoba Mariari ere galdetu gion. Erantzuna:

«Kuxkullua, badakizu, borobilla izaten da. Eta gure aitona zan orrek altutik etzuen asko. Potoko-potoko bat zan, eta itxuragatik-edo jarria izango zuen.»

Bear genduan argibidea, billoba zarrenak, Ernani'ko Tolarieta'ra ezkondu eta bertan bizi dan Madalena Lekuona'k, eman zigun:

«Mendian, basoan-eta, orduan aritz asko zan eta aritz-arbolaren zepak ateratzera joaten ziran, karobira ekarri, sua egin eta karea egiteko.

Urrena, andikan, zepak zeuzkaten pujetatik, kuxkulluak, kanika bezelako batzuk ateratzen ziran.

Eta antxe bildu eta, iñoiz errira-edo joaten baldin bazan, edozein umeri kuxkulluak ematen aritzen zan gure aitona zan ori. Karrika'ra jetxi jaiean eta berdin, ume asko zan orduan eta. Ez genduen asko bear izaten guk orduan konsolatzeko eta danak poxez. Eta gero elkarri:

— Oi! Zeñek eman dizkin?

— Zeñek? Kuxkulluk.

Eta umeak jarri aitonari izengoiti ori. Ori ola da. Ala esaten zioten gero aundiak ere: Kuxkullu. Etzan gure aitonarentzat beste zera-rik; Kuxkullu esanda entenitzen zan.»

* * *

Beste izengoiti edo beste ezaugarri bat ere bazuen Kuxkullu bertsolari onek, beraren billoba Madalenak esan digunez:

«Gari-garbitzallea ere esaten zioten. Makina etxe batetik bestera eraman eta gari garbitzen aritzen zan. Gariak orduan, gure txiki denboran, bastante egiten ziran. Eta gari garbitzeko makina batekin ibiltzen zalako, gari-garbitzallea esan eta olaxe entenitzen zan.

Makiña bat urtean ementxe egon da alpe-ririk zera ori. Azkenerako, badakizu, anak-eta egurrezkoak eta pipiak jota zituen. Oraindik ez da urte asko puskatu genduela. Danbor aundi bat zuen eta eskuz eragiten zan.»

Don Manuel Lekuona'k esan digunez, berak ere ezagutu zuan Kuxkullu ori gari garbitzen, beraren jaiotetxera makina eta guzi etorria.

* * *

Itxura danez, zartutakoan asi zan bertso-lanean Kuxkullu bertsolari ori. Bertso-gintzara zerk bultzatu zuan, beraren illoba Madalenak itz auetan ederki adierazten digu:

«Ura ere, nere gisa, biotzetik gaixo. Etzan lanerako gauza. Gañerakoan, bazuen arek atxurrean aritzeko leku Oiartzun'go Lekune'n. Eta, denbora pasa, bertsoak jartzen zituen.»

Pena da, bañan arek jarritako bertsoetatik, ale bakar bat ere etzan inprentatu. Askok esan bai paperetan ateratzeko, bañan ez omen zuan nai izaten.

Liburu onetan irakurleari eskeintzen dizkiogunak, iñoren aotik jasoak dira: beraren billoba Madalena, Lekungarai'ko Koxme Mitxelena eta bere arreba Anttoni. Bañan bertso oiek, adiskide oien buruan salbatu diran pizarrak ditugu. Askoz geiago izango dira arek jarriak eta betiko galduak.

Bat-bateko jardunean etzan asko saiatuko. Etzuan plazan kantatzen. Tabernan edo lagun artean zerbait ere ariko zan, bañan alakorik ez digu iñork aitatu ere egin.

Kuxkulluk aotik aora kantatua, bertso bakarra bildu degu. Bertso ori, Lekungarai'ko Koxme Mitxelena'ren aotik jaso. Onela esan zingun:

«Lekune'ko aiton orren semea, Gillermo, eta Ttolare, Jenaro, biak Karrika'ra joan eta andik puska bat edanda etorri. Eta jatekoa txarra zegoela-edo, zerbaiti keja etxean aparian asita.

Eta aitak, Kuxkullu orrek, bertsoa:

Jaten asi dira ta
ezin dio buka,
oraiñ e kozinerak
izango du kulpa;
emango nioteke
biña pezta multa,
erdi mozkortuak datoz
Karrika'ra junta.»

Alegia, erritan eman bearrean, bertsoa kantatu. Bertsolari zarren bizitzan, olako gertaera asko agertzen dira. Nunbait ere, bertsoaren bidez esan bearrak errezago esaten.

Etxe artako bertso-zaletasunari buruz, beste argibide jakingarri bat eman bearra degu. Kuxkulluren billoba Madalena'ri jaso genion:

«Sasi-maixtra batek erakusten zigun eskola, eta eskol artan gutxi ikasi egiten genduen letra eta abar. Eta aita zanak kanta-paperak ekartzen zizkigun. Oiartzun'go plaza txiki artan saltzen zituzten. Aik ere dirua bearko zuten. Eta aitak erosi eta ekarri, eta guk ikasi.»

* * *

Kuxkulluren billoba Madalenak beste oroitzen au ere kontatu digu:

«Biotzekoa zuen gure aitona zanak, eta aitak urdallekoa; gibelesko zera.

Eta etzitzaion txerrikirik komeni. Danak kenduta zeuzkan. Eta babak-edo egosiz pure egin eta arekin zeziña.

Zeziñ ori etxean egiten zan. Plazan bei igar batzuk saltzen ziran enkantean. Eta aik lau etxek-edo erosi. Gero, etxean gazitu. Eta, gazitutakoan, arria bezelako gogor-gogorra geratzen zan.

Eta aurretik pusketa bat ur garbitan beratzen jarri eta ola uzten zan. Urrena, pusketa ori berriz garbituta, eltzera bota eta babakin batean egosi. Ona gelditzen zan eta ura jaten genduen.

Bañan gu umeak eta babarik gabe jaten genduen. Zeziña bai, bañan babarik ez. Etzan ura ona izaten.

Eta aitona zanak esaten zuen:

— Ori jan bear da eta kutxararekin jan. Bestela, nik zuei kastigua emango dizuet.

Eta kastigua, zeziñik ez ematea izaten genduen:

— Babarronik nai ez duenarentzat, zeziñik ez dago.

Ogia, zortzian bein etxera. Zapi txuri batean edo bolsa zuri batean bildu eta gero kutxan sartu, eta ederki egoten ziran orduko ogiak.

Gustora jaten genduen. Etzigun guri batere penik ematen ogi zarrak, bañan eguneko berri ura naiago.»

* * *

Kuxkulluren andrea, 1913'eko Azaroaren 3'an il zan. *Arterioesclerosis* gaitzak eraman zuan, eriotz-agiriak dionez, irurogei ta zazpi urterekin (8).

Semea, aitarekin etxean bizi zana, oker ez bagaude seme bakarra, Gillermo, gazterik il zan, berrogei urterekin, 1920'ko Uztaillaren 5'an, pulmonia arrapatuta (9).

Aita, berriz, andik bost illabetera il zan, 1920'ko Abenduaren 16'an, «*a consecuencia de lesión orgánica del corazón*», eriotz-agiriak esaten duanez (10).

Gillermoren alarguna, Marzedes Lekuona Etxeberria, oiartzuarra jaiotzez, eta lau seme-alaba gelditu ziran etxean: Madalena, Antonio, Bizente eta Maria.

Bañan Lekune baserri aundia da eta ura ondo eramateko besorik eta indarririk ez fameli artan. Madalenak onela esan digu:

«Aitona eta aita urte berean il ziran. Gure ama, lau ume txikirekin gelditu zan alargun. Nik amabi urte, zarrenak. Nere aizpak, berriz, ez dakit lau edo bost edo zer zituen. Guk baserri artatik atera egin bear, eta, nagusia eta gure aitona lengusuak baitziran, beste baserri bat eman zigun bizitzeko, Gartxiene, Karrika'n, eta ara aldatu giñan.»

Bañan 1936'eko gerra sortu zanean, ezbearrak berriz ere gogor jo zuan etxe artan. Se-

(8) Oiartzun'go 15'gn eriotz-liburuan, 189 orrian.

(9) Oiartzun'go 16'gn eriotz-liburuan, 101 orrian.

(10) Oiartzun'go 16'gn eriotz-liburuan, 111 orrian.

meak, Antonio eta Bizente, soldadu joan eta, bat Madrid'en eta bestea Teruel'en, biak il ziran.

Beren arreba zarrenak onela esan digu:

«Iñor etzuen ikusi gure ama gaxoak. Tormentuak arek eraman zituen mundu onetan. Zerurik izan ez badu, ez dakit zeñek izango degun.»

Fameli artatik, beraz, beste guziak il eta bi lagun gelditu bizirik: Madalena eta Maria. Madalena, len esan bezela, Ernani'ko Tolarieta'ra ezkondu eta geroztik an bizi dana. Maria, berriz, Oiartzun'en, gaur Don Manuel Lekuona bizi dan etxe berean, beste bizitza batean. Bi aizpa oiek dira gaur egunean, Kuxkullu bertsolariaren ondorengorik urbillenak.

(1913)

ZEZENA

Karrika'ko Lekungarai baserriko Koxme Mitxelena'k onela kontatu digu:

«Or menditik zezena artu dute, mendiko zezen zera oitakoa, eta zakurrekin orrera ekarri dute aurrean, Karrika'ko erreka, gure etxe azpiko Lekune'ko erreka ortara.

Eta an, estrata goiti zakurrakin deguelluan zetorrela, zera atera da, Lekune'ko aiton orren semea. Etxera esposatua zegoena zen, Gillermo. Ango zakur-soñua eta destitxa, eta ejuka jendea, eta ura garrotea artu eta atera, zer baño zer ote zen.

Gure atari-zakurra ona zegoen, eta an ere bai, Lekune'n, bi atari-zakur gogorak, eta auek ere segitu diote.

Eta topo egin zezena, estratan beiti goiti eldu dela, eta eskapo egiterik ez; eta muturrean

joka asi da bertan Gillermo ori, eta bi zakurrak sugur-mintzetatik itsatsi.

Eta estrataren estolda saltatu eta goitik bera erreka-zulora etorri zezena, eta an errenditu zuten. Bere zakur ta guzi joan zen goitik bera.

Estolda eta ezponda dena bat da; batzuek estolda esaten diote, beste batzuek ezponda. Baztarreko muntoa alegia.

Nik sei urte nauzkien eta etxearen aurrean tokatu. Orduan ateria kanpora. Eta andik ederki ikusten nuen zera, aik nola zebiltzen. Eta, ni bezela, beste geiago ere gure etxean baziran, atera eta zer baño zer ote zen. Denak antxe battalla. Gero kalmatu zen...

Zezen oi an lotu, eta aziendakin, timoiarekin, zeratu zuten; erreka-zulotik Gartxieneko beiakin atera zuten.

Timoia, ganaduak elkar ez jotzeagatik jartzten dena da.

Eta Lekune'ko aitona ere ateria, ba. Ordurako, bi bastoiekin al zuen bezela ibiltzen zena zen, eta arek bertsoak jarri:

Milla bederatzireun ta
amairu urtetan,
txikana bat pasa da
Lekune'ko errekan;
begira jarri nitzan
bada zer ote zan,
ez nuen esperatzen
ori ikusterikan.

Zezen ori zettorren
entero itxusi,
semia saltatu zan
makil eta guzi;
muturrian gogotik
joka zion asi,
errekara jua zan
zakur eta guzi.

Arbolaren gañera
asi naiz iyotzen,
biotza triste eta
etziran laguntzen;
nigana zetorrela
ezpazan jiratzen,
bertatik asi nintzan
Jesusi eskatzen.

Errekan sartu eta
gora eta bera,
zakurrak kozkaka ta
ezin zan atera;
saltua egin zuen
ezponda batera,
kojua erne zeguen,
jua zan eltzera.

Lezo eta Oiartzun
goizutarrarekin,
lesakatar bat ere
bazuten berekin;
zezena lotuzera
soka aundiarekin,
eraman bear dutela
Antxo'ra berekin.

Geiago ere baziran, bañan ez dauzkit go-
goan. Kojua, zezenaren atzetik zetorrena, ura
arrapatzera edo ekartzera joantako zera bat zen.
Lezo'koa izango zen gañera.»

* * *

Ernani'ko Tolarieta'n, Kuxkulluren billoba
Madalena Lekuona'k onela kontatu zigun zezen
orren gertaera:

«Antxo'tik nunbait ere mendian zituzten ga-
naduak. Badakizu: betizuak nola izaten dira?
Ortara izango zituzten. Nik pentsatu egiten det.
Eta gure zarrak ala esaten zuten:

— Kontu! Mendira joaten zeratenean, er-
ne ibilli, zezenak gaiztoak izaten dira eta. Umeak
ikustean, gorriz jantziak baldin badaude, etorri
egiten dira, eta kontuz ibilli mendian.

Aitonak esaten zuen ori. Eta gu ere, ume
koskorrak, orain gureak joaten diran bezela,
atera egiten giñan mendira iñoiz.

Gañera, osaba bat genduen Arandane'n,
goien, mendian. Denbora batean, gurdi-bideak

eta ola ziran. Orain ez dakit kamioak edo zer izango diran. Berrogei eta amairu urte-edo bada gu ezkondu giñala, eta, badakizu, geroztikan ez gera mendi oitara igo. Bein etxera erretiroan asi ezkerro, kitto.

Antxo'koak, iru anai joan omen ziran, zezena iltzeko-edo idetan, beren zakurrak artuta.

Beren zakurrak artuta joan dira mendira eta nunbait ere izutu edo ez dakit zer egingo zan zezena. Arrotu-edo bearbada zakurrekin eta abar. Eta zezen ori asi da urrutira alde egiten.

Eta, alde egiten asi danean, gizonak ere segika eta zakurrak ere baita.

Gu umeak giñan. Nere aizpa, txikia zan orduan. Bañan bi anaiak eta ni koskortzen asiak.

Kuestioa da gure aita zana amari arropak eramatera errekarra, eta euntalako zakur-soñuak eta etorri aita:

— Ez ikaratu. Zuek emendik ez atera. Nik atea itxiko ditut, bai, eta ez da ezer pasako. Menditikan zezen batek alde egin du eta ez dakit zer egingo duen. Akaso etxe aldera bilduko da eta iñora ez atera, umeak.

— Ez, ez; ez gera aterako, aita.

Eta gu kuartoan sartu eta aitak itxi bere aldetikan. Gu *quieto* antxe, bañan zakur-soñu aundiak aditzen giñun.

Gure aitona zan ori sagarrai ipurdiak egitera joana zan; sagar ondoak egitera. Eta arek ikusi egiten zezena nola zetorren. Bañan aitona zan ori ez ikaratu. Bi emakume egurretara men-

dira joanak ziran. Joxepa batek izena zuen eta besteak Iñaxi edo zer zuen aztuta daukat. Eta mendian ikusi zituenean, oiuka asi zan:

— Kontuz, zezen gaiztoa dator eta!

Eta *aiiii* egiñez arbolaren gañera aik igo.

Eta, arbolaren gañera aik igo ziranean, gure aitona kojua zan, kojua egiten zuen, ez baitzion biotzak ere laguntzen, eta arbolaren gañera igo-tzen asi bera ere. Bañan «biotza triste eta etzi-ran laguntzen» buruan dakat bertsoetan nola esaten duen.

Eta semearengatik:

Muturrean gogotik
joka zion asi,
errekara juan zan
zakur eta guzi.

Eta zezenarengatik:

Errekan sartu eta
gora eta bera,
zakurra kozkaka ta
ezin zan atera.

Gero, gizonak bildu ziranean, noski, lotu egin bear, ba, eta al duten bezela lotu dute. Lotu omen zuten eta Antxo'ra berekin eraman. Guk ez genduen ikusi.

Bertsoetan olaxeko zera batzuk dira. Izugarri bertso politak.

Gure anai batek, Antoniok, bazuen aitona-
ren aidu pixka bat bertsoarako. Berez etorri
bear du eta arek bazuen. Aitonarekin aritzen
zan bertsoan. Aitonak ere ikasi zituen aren ber-
tso batzuek.

Guk ere, al genduenean, zerbait ere aritzen
giñan aitonaekin, eta anaiarekin ere bai beste
pixka bat, eta ola. Gero denak aztu ziran.

Bein batez, ez dakit zer egun izango zan,
Santa-Krutzetan seguru asko, aita eta ama, eta
gu lau senide giñan eta lau senideakin, Lezo'ra
joan giñan.

Eta, Santa-Krutzetan Lezo'ra joan giñanean,
bazkaltzera arrimatu gera. Badakizu gizonen ar-
tean zer jolas egiten dan, eta, jolasean ari zira-
la, zerbait ere zezen-kontua aitatu dute:

— Bai omen uen, ba, zezenen bat ola eta
ola, Karrika'n olako lekutan.

— Bai, eta gure aitak badizkik bertsoak ja-
rriak.

— Bai zera!

— Bai. Onek ba zekizkik, mutil koskor
onek.

Gure aita zanak esan zuen ori bere semea-
rengatik, gure anaiarengatik. Eta:

— Bai?

— Bai.

— Kantatuko al dituk?

Bañan lotsatu egiten zan. Eta aitak, badaki-
zu, umea zeratzeagatikan, esaten zion:

— Anttonio, kanta itzik, kanta itzik, propina emango dik eta.

Bañan bai asi eta bai kantatu ere. Amalau bertso edo zerbait ere bazituen. Oso poliki jarririk ziran.

Eta umeak kantatuta grazi geiago egiten eta izugarri gustatu. Propina ere eman zioten. Ez dakit zenbat. Bañan orduan bi pezta ere diru asko zan. Inprentatzeko eta dana egiteko ere esan zioten.

Bañan batere zerikan artu ez eta etzituzten inprentara eraman. Nik pena aundia artzen det orain.

Auzoko batek, Lekungarai'ko Patxiko difuntuak, ark eskatu eta ikasi zituen. Bei kontura joan eta kantari aritzen zan. Bañan aik aitu ziran, gu ere zartu gera eta bagoaz, eta olaxe.»

Bertsoren batzuk gogoratuko ote zitzaizkion alegiñak egin zituen gure aurrean Kuxkulluren billoba Madalenak. Bañan, lenago Koxme Mitxelena'k eman gabea, bertso erdi au besterik etzitzaion bururatu:

Zezen ori zetorren
gutziz marrajua,
gizon eta zakurrez
dana inguratua.

«SANTA LUZIA EGUNIAN...»

Onako gertaera eta bertso auek, Madalena Lekuona, gaur Ernani'ko Tolarieta'n bizi dan Kuxkulluren billobari jasoak:

«Orain asko ez baldin bada ere munduaren gañean, elizkizunetarako-ta zera aundia zuan gure aitona zanak.

Bañan arek ere, nere gisa, biotzetik sufritzen zuan eta etzan iñorako gauza.

Eta guri beintzat, elizatik-edo etortzean, galdetzeko oitura aundia zuan:

— Zer ikusi dezute? Sermoia zeñek egin du? Zer esan du?

Eta gu umeak eta esan:

— Ola eta ola.

Santa Luzia egun batean, mezetatik etxera orduko, betiko galdera arek, eta guk:

— Bikarioa gaixo omen da eta aren faltan Aranburu apaizak egin du.

Gero, andikan urrengo egunean edo urrengoan, oiera joan eta beste zer egiñik etzuan iza-

ten orduan, eta, ni ondo ezik egon naizen bezela, antxe zerua goien eta lurra bean, eta zerbait atera egin bear oiean dagoanak ere, eta arek bertsoak jarri.»

Auek ere bertso-mordoxka omen ziran, bannan Kuxkulluren billobari bakarra gogoratu zaio:

Santa Luzia egunian
gure Aranburu(k)
esplikazio egiten
fuerte ekin digu;
San Juan Ebanjelista
alabatua du,
bikarioaren faltan
gizon ona degu.

LEZO'KO GURUTZE SANTUA

Onako lau bertso auk, Lekungarai'ko Koxme Mitxelena'ri eta bere arreba Anttoniri jaso dizkiegu.

Lezo'ra peleginazioren bat-edo egin zan, eta Lekune'ko aitonak bertsoak paratu.

Ez omen ziran inprentatu. Eskuz egindako kopia bat, Koxme eta Anttoni auen amak armariora jaso eta urte askoan gorde omen zuan, bañan gaur galdua da.

Bertso geiago ere ba omen zan. Koxmek onela esan digu:

«Oik ere len ikasi giñuzen. Gaztetan nik bertsoak, papera eskuratu ezkeru, aixa ikasten nituen. Bañan orain aztuta dauzkit.»

Ona, besterik gabe, bertso oiek, aurretik beren doñua dutela. Doñu ori, Koxme eta Anttoni Mitxelena anai-arrebak kantatua:

A musical score for a piece in 2/4 time, featuring a treble clef and a key signature of three flats (B-flat, E-flat, A-flat). The score consists of eight staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of three flats, and a 2/4 time signature. The music is written in a single melodic line on the first staff, with the remaining seven staves providing accompaniment. The melody consists of eighth and quarter notes, with some phrases grouped by slurs. The accompaniment features a steady eighth-note bass line and chords in the upper register. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

1. Azaruaren zortzian
Oiartzun'en festa,
juntatu dira zenbait
mutil eta neska;
giyariak zituzten
maixo eta maixtra,
oriyen gurasoak
dabilkiten poza! (1).

2. Orrenbeste bixitari
Jesus guriari,
gazteriya ortatik
• juan zaio ugari;
zarrak ere baziran
aien edergarri,
zerurako biriak
nai dituzte jarri.

3. Zazpi erritatikan
Lezo'ra billera,
Santo Kristoarena
juntatuak gera;
«Biba Jesus!» esan eta
segitu aurrera,
sekulako autsi zagun
gaiztuen bandera.

(1) Koxmeren arreba Anttonik beste onela eman
zigun azken puntua:

Jesus onaren Biotza
nai luteke altxa.

4. Ondarrabiya ta Irun
Oiartzun'guakin,
Errenteriya laguntzen
an zuten berekin,
bi Pasaiak eta Altza
denak elkarrekin;
orra zein diran esan
nai duenak jakin.

* * *

Ernani'ko Tolarieta'ra, Kuxkulluren billoba
Madalena Lekuona'rekin itzegitera joan giñan-
nean, bertso auek ezagutzen ote zituan ere gal-
detu genion. Onela erantzun zigun:

«Lezo'ko gurutze santua, badakizu, eliz txi-
ki batean dago orain ere. Goien eliz aundia eta
bean txikia. Eta ura egin zutenean, edo funda-
tu zutenean, ez dakit nola esaten dan; orduan
zeozer egin zan, eta eskolako ume guziak bildu
Oiartzun'go elizan, eta andikan, prozesioan be-
zela, Lezo'ra atera giñan.

Eta gure aitonak bertsoak jarri zituen. Oiek
ere alaxeko politikak eta ederrak. Inprentatzeko
ere asi zan aitona. Gogoa bazuen berak. Jendeak
ere esaten zion:

— Kanta oik inprentatu bear dute.

Bañan etzituen egin. Garai batean kantatzen
giñun. Bañan ez badira berritzen, aztu egiten
dira. Oiean zerbait aritzen naiz, bañan orain
etzaizkit gogoratuko.»

Ala ere, batzuek osorik eta beste batzuen
erdia edo laurdena, onako bertso auek eman
zizkigun:

Persigantiak ere
beti badirade,
beñere eztira falta
len eta oraiñ ere;
gizonak gurutzera
ajola aundi gabe,
negar egin liteke
berriz esan gabe.

Jesukriston dotriña
bear degu ikasi,
desanparatzerikan
ez luke merezi;
bataiotik asita
au da lendabizi,
lezioak ematen
txikitatik asi.

Orra Gurutze Santuak
besuak zabaldu,
orren borondatia
erakusten digu;
anparo biarrian
askotan gera gu,
ori kuadrillerako
lagun ona degu.

Gurasuak umia
goizian ziñatu,
eskutikan uztia
bestela ez fiatu.

Danak juntatu giñan
eliza batera,
andik irteterako
kontuak atera.

Etsaiak or dabilta
gorputzaren bueltan.

Gaur ez da errez egiten
ardien artzantza.

Seireunen bat pasiak
badira juntatu.

OSABAREN EZTAIETAN

Lekungarai'ko Koxme Mitxelena'k esana:

«Gure osaba bat, Jose Kruz Mitxelena, bigote aundi bat —Errenteri'ko *fronteran* (1) egi-ten zuen lana—, Axerigorri'ko alaba batekin ezkondu zen. Aik esposatu ziranean, baziran bertsoak Lekune'ko Antonio orrek jarriak, gure anai batek atera balitu bezela:

1. Etxetik jua zaizkigu
aita ta anaia,
osaba ikustera ta
izeba berriya.
Oieri zeñek artu
bear die neurriya?
Tiroz aidatu dute
Oiartzun'go erriya.

(1) Erderaz *topo* esanda entenitzen dan tren txikiari, euskeraz *frontera* esaten zaio.

2. Oiartzun'a etorrira
 tiroka saiua,
 oien pasadizua
 esatera nua:
 bata kozinera ta
 bestia errerua,
 guri eman digute
 naiko endrerua.

3. Zarpielek ollua
 zintzilik jarriya,
 etzan txarra izango
 ango bazkariya.

Zarpiel, andregaiaren aita zan. Izengoitia izango zuen orrek Zarpiel. Bertso oiek ere geiago izango ziran, biño nik oiek aditu.»

Don Manuel Lekuona'k, Zarpiel izengoiti orrengatik onela esan digu:

«Zarpiel ori ba al dakizu zer dan? Sarsfield. Beste geiago ere badira olako personajeen izenak. Plemun: Plimunt. Zamora ere bai. Kanpoan ibillitakoak baserriai-eta jarritako izenak. Zarpiel orrek, jakiña, euskerazko itxura ederra artzen du, bañan Sarsfield da.»

Sarsfield, liberaletako jeneral bat izan zan; Zumalakarregi'ren kontra jardundakoa.

TRAJINOS BELTZA ETA PEDRO ERRERO

Karrika'ko Lekungarai baserriko Koxme Mitxelena'k onela kontatu digu:

«Egun batean, erbia arrapatu dute mendian il eta usteldua, eta eraman eta Diputazioko arrobiko ortan, bidetik ikusten dela, zepa baten kontra jarri erbi ustela, bizia balitz bezela, eta korrika Pedro Errerogana joan da Trajinos ori, lagunak edo beti elkarrekin baitziran:

— Ekatzak eskopeta aguro!

— Zein il bear duk?

— Erbia lotan dagoela ikusi dît eta uraxe bota bear dît!

— Nun ikusi duk?

— Ortxe, arrobiko ortan, eta ekatzak eskopeta!

— Ez! Utzi neri, ik baño tiro seguruxeagoa dît eta!

Ala, joan dira biak, nun dagoen erakutsi dio eta *danba!* Eta:

— Ez dik muturrik ere mugitu! Or gelditu duk!

Eta joan eta erbia dena usteldua... Gero, erbi aren istoriz, Lekune'ko aitonak bertsoak atera:

Trajinos mandatariya,
Pedro eiztariya,
laixter utzita joan da
bere sutegiya...

Bestea sutegian ari zela joan baitzen. Ez dakit nola zituen geroko bertsoak; aztuta dauzkit.»

* * *

Onako beste bertso au, Altzibar'ko Aranburu baserriko Antonio Lekuona'k emana, Trajinos Beltzaren anai batek botia omen da:

Pedro Errerok esan
dio Trajinosi:
mezarik entzun gabe
etzakela utzi;
elizâ maiz joan da
maldizio gutxi,
damu izan ez dezaken
bigar edo etzi.

Trajinos Beltzari buruz zenbait berri, *Auspoa*'ren 101-102'garrenean, 108 orri-aldetik aurrera.

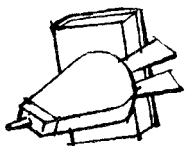
ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. P. Larzabal: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*)
23. Aizkolariak. (*Aitua*).
24. F. Imaz: Bertso guziak. (*Aitua*).

25. A. P. Iturriaga: Jolasak. (*Aitua*).
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir: Periyaren zala-partak. (*Aitua*).
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak. (*Aitua*).
29. T. Alzaga: Burruntziya. (*Aitua*).
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria. (*Aitua*).
31. M. Soroa: Baratzan. (*Aitua*).
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza. (*Aitua*).
33. M. Elizegui, A. Zavala: Pello Errotak jarritako bertsoak. (*Aitua*).
34. P. Larzabal: Senpere-n gertatua. (*Aitua*).
- 35-36. J. V. de Echagaray: Festara.
37. A. Cardaberaz: Euskeraren berri onak. (*Aitua*).
38. S. Salaverria: Neronek tirako nizkin. (*Aitua*).
39. Bertsolariak: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua*).
- 40-41. J. R. Zubillaga: Lardasketa. (*Aitua*).
42. Uztapide: Noizbait. (*Aitua*).
43. Bertsolari-txapelketa. (1-I-1965). (*Aitua*).
44. P. Larzabal: Hilla esposatu. (*Aitua*).
- 45-46. J. M. Satrustegui: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. P. M. Urruzuno: Iru ziri. (*Aitua*).
48. P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. A. Zavala: Pello Errotaren itzala. (*Aitua*).
51. P. M. Urruzuno: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua*).
- 52-53. G. Anduaga: Bertso-bilduma.
54. A. Zavala: Pernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. Basarri: Laugarren txinpartak. (*Aitua*).
56. A. Zavala: Udarregi bertsolaria. (*Aitua*).
- 57-58. C. Beobide: Asis'ko Lorea. (*Aitua*).
59. A. Zavala: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. A. Zavala: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua*).
61. A. Zavala: Gaztelu bertsolaria.
62. A. Zavala: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. A. Zavala: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak
65. J. M. Satrustegui: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua*).
66. A. Zavala: Iru bertsolari. (*Aitua*).
67. Bertsolari-txapelketa (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. A. Zavala: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. A. Iturriaga: Ipuiak.
73. A. Zavala: Iru anai bertsolari. (*Aitua*).

- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak. (*Aitua.*)
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua.*)
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak. (*Aitua.*)
84. *M. Matxain*: Uste gabeen.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua.*)
- 86-87. *A. Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90. *A. Zavala*: Xenpelar bertsolaria. (*Aitua.*)
91. *A. Zavala*: Txapel bertsolaria. (*Aitua.*)
92. *I. Alkain*. - *A. Zavala*: Alkain aita-semeak. (*Aitua.*)
93. *A. Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak. (*Aitua.*)
94. *A. Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua.*)
- 95-96. *A. Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. *A. Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari. (*Aitua.*)
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua.*)
- 101-102. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua.*)
- 103-104. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua.*)
105. *José Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. *A. Zavala*: Pastor Izuela. - Ezkioko ta Segurako itxuak. (*Aitua.*)
107. *A. Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua.*)
108. *Mattin*: Ahal dena. (*Aitua.*)
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsolaria.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-aria, 1972. (*Aitua.*)
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak. (*Aitua.*)
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. *A. Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. *A. Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak. (*Aitua.*)
116. *A. Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari. (*Aitua.*)
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurra.
119. *A. Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari. (*Aitua.*)
- 120-121-122. *A. Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. *A. Zavala*: Zapirain anaiak.
126. *A. Zavala*: Ustu ezin zan ganbara.

127. *M. Arozamena*: Nere aldia.
128. *A. Zavala*: Amodiozko penak bertso berrietan
129. *A. Zavala*: Afrika'ko gerra (1859-1860).
130. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (I).
131. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (II).
132. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (III).
133. *A. Zavala*: Arrantzaleen bizitza.
134. *J. M. Arrizabalo* - *A. Zavala*: Baso-mutillak.
135. *A. Zavala*: Jaioak bizi nai.
136. *A. Zavala*: Noe'ren ontzia.
- 137-138. *Ataño*: Txantxangorri kantaria.
139. *A. Zavala*: Soldaduzkako bertsoak.
140. *A. Zavala*: Nekazariak bai miseriak.
141. *Bertsolariak*: Bertsolari-Txapelketa Nagusia (Donostia, 1980-I-6).
142. *A. Zavala*: Txabolategi, Elkoro eta Leunda bertsolariak.
143. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (I).
144. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (II).
145. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (III).

AUSPOA
LIBURUTEGIA